

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Problém poznání v pojetí R. Descarta

Martina Kynkalová

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Problém poznání v pojetí R. Descarta

Martina Kynkalová

Vedoucí práce:

Mgr. Jitka Paitlová, Ph. D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

Ráda bych poděkovala vedoucí své bakalářské práce Mgr. Jitce Paitlové,
Ph. D. za cenné rady, podněty a připomínky při zpracování mé bakalářské
práce.

Obsah

1. Úvod	1
2. Descartovo směřování k problému poznání	3
2.1 Rané vlivy	3
2.2 Filosofické spisy.....	4
3. Pravidla pro vedení rozumu (Regulae ad directionem ingenii).....	7
3.1 Správné zkoumání věd	7
3.2 Intuice a dedukce.....	9
3.3 Analytická metoda	10
3.4 Shrnutí metodického poznání.....	12
4. Rozprava o metodě (Discours de la méthode).....	13
4.1 Oproštění se od autority	13
4.2 Pravidla Descartovy metody	14
4.3 Provizorní morálka.....	16
4.4 Nástin Descartovy metafyziky	17
4.5 Poznání je moc	19
5. Meditace o první filosofii (Meditationes de prima philosophia).....	21
5.1 Metodická skepse	21
5.2 Princip cogito	23
5.3 Kritérium pravdivosti	24
5.4 Člověk jako poznávající jsoucnost	26
6. Principy filosofie (Principia philosophiae).....	29
6.1 Metodická pochybnost	30
6.2 Mysl, tělo a idea Boha.....	31
6.3 Oblast našeho poznání.....	33
6.4 Pravidla správného filosofování.....	34
7. Závěr.....	36
8. Summary.....	39
9. Bibliografie.....	40

1. ÚVOD

Jako téma své bakalářské práce jsem si zvolila problém poznání v pojetí novověkého filosofa René Descarta, který je někdy nazýván otcem novověké filosofie. Za cíl své práce jsem si stanovila podrobně vyložit Descartův specifický přístup k epistemologické problematice. Svého cíle chci dosáhnout prostřednictvím analýzy a interpretace vybraných primárních textů z hlediska dosažení systematické syntézy Descartových epistemologických úvah. To vše s přihlédnutím k sekundární literatuře. Zároveň se pokusím o komparaci nuancí Descartova uchopení problému poznání. Vybrala jsem čtyři Descartovy stěžejní spisy z první poloviny 17. století, v nichž rozvíjí teorii poznání, která je považována za základní pilíř novověkého racionalismu. Svoji práci hodlám rozdělit na pět částí. První část se bude týkat Descartova směřování k problému poznání, načež systematicky rozeberu jednotlivé spisy, jimiž jsou: *Pravidla pro vedení rozumu*, *Rozpravu o metodě*, *Meditace o první filosofii* a *Principy filosofie*.

Na začátku své bakalářské práce bych ráda uvedla relevantní fenomény Descartova života, které ovlivnily jeho vědecké a filosofické bádání, zejména právě jeho teorii poznání. Hodlám nastínit, čím se při svém bádání zabýval a co nebo kdo ho při tom ovlivnilo. Dle mého názoru byly těmi nejdůležitějšími vlivy hlavně studia, vojenská služba a celoživotní cestování, při kterém se setkal s mnoha tehdejšími učiteli. Zároveň představím kontext vzniku Descartových spisů, jimiž se budu dále zabývat.

Ve druhé kapitole se budu zabývat Descartovým dílem *Pravidla pro vedení rozumu*. V tomto spisu Descartes poprvé rozvíjí metodu, jež se měla stát základem univerzální vědy. Stanovuje zde soubor pravidel, pomocí nichž lze podle něj dojít k nejvyššímu poznání. V této kapitole hodlám popsat několik vybraných pravidel a ukázat na nich, jakých metod chce Descartes užívat a co je podle něj důležité ke správnému vědeckému bádání a hledání pravdy.

Ve třetí kapitole se budu věnovat dalšímu Descartovu spisu *Rozprava o metodě*. Toto z části autobiografické dílo je významné hlavně kvůli definování metody, pomocí níž můžeme dojít ke spolehlivému poznání. Nejprve rozeberu pravidla této metody, pomocí níž chtěl Descartes dospět k reformě věd. Hodlám zde zmínit také pravidla provizorní morálky, která je podle autora důležitá k dodržování pravidel zmíněné metody. Na konci této kapitoly se pak budu věnovat nástinu Descartovy metafyziky a tomu, proč chtěl udělat z člověka pána a vlastníka přírody.

Čtvrtá kapitola bude pojednávat Descartův zřejmě neslavnější spis *Meditacemi o první filosofii*. V tomto díle předkládá základ své metafyziky, kterou nastínil v předešlém spisu. V této kapitole se zaměřím hlavně na metodickou pochybnost, pomocí níž chce Descartes dojít k jistému a pravdivému poznání. Také zde hodlám popsat tzv. princip cogito, ke kterému pomocí metodické pochybnosti dochází. Nakonec se budu zabývat důkazy Boží existence, protože Bůh Descartovi slouží jako garant pravdivosti jasného a rozlišeného poznání.

Posledním dílem, kterému se budu ve své bakalářské práci věnovat, jsou *Principy filosofie*, které chtěl Descartes původně prosadit jako univerzitní učebnici. Shrnuje zde své dosavadní poznatky, ke kterým dospěl během svého bádání. Proto se právě v této poslední kapitole pokusím o shrnutí vývoje Descartovy teorie poznání, což samozřejmě zahrnuje i pokus o komparaci jeho poznatků ve všech výše zmíněných dílech a jejich vývoji.

2. DESCARTOVO SMĚŘOVÁNÍ K PROBLÉMU POZNÁNÍ

2.1 Rané vlivy

René Descartes se narodil 31. března 1596 v La Haye do rodiny nižší šlechty z Touraine. V roce 1606 vstoupil do jezuitské koleje v La Fleche, kde získal vzdělání v souladu s tehdejší dobou.¹ V době, kdy zde Descartes studoval, se filosofie vyučovala po dobu tří let a vyučoval ji vždy jeden profesor. První rok byl věnován logice, druhý fyzice a poslední pak metafyzice. Descartovým profesorem na La Fleche byl v posledním roce jeho studií Etienne Noël, kterému dokonce osobně zaslal kopii *Rozpravy o metodě*, aby je sdílel s lidmi ze své fakulty.² Descartes se v La Fleche seznámil jak se scholastickou filosofií, tak novými přírodními vědami. Naučil se zde také výborně latinu a již tehdy se u něj projevilo nadání pro matematiku. Také zde byl přísně veden ke katolické víře, již byl věrný a do své smrti.³ Studium mu ale nevyhovovalo z důvodu nesystematického a nerozvíjejícího charakteru. Descartes chtěl scholastiku překonat novým přístupem k poznání. O problému studií mluví např. v autobiografické části spisu *Rozprava o metodě*: „*Avšak ihned, jakmile jsem dokončil celé ono studium, po němž býváme obyčejně přijati mezi učené, změnil jsem úplně své mínění. Neboť jsem se viděl obtížen tolika pochybami a omyly, že se mi zdálo, jako bych byl nic nevytěžil ze své snahy vzdělat se, ledaže jsem odkrýval stále více svou nevědomost.*“⁴

Poté studoval na licenciátu práv v Poitiers, po jehož ukončení nastoupil v roce 1618 jako dobrovolník do vojska Mořice Nassavského, který byl jedním z předních vojevůdců své doby. Během pobytu v Holandsku se mimo jiné setkal s Isaakem Beeckmanem, který mu zprostředkoval ideu matematické fyziky, jež mu poskytla širší vědecký rozsah. Beeckman ho seznámil mimo jiné s Marinem Mersennem, který sehrál významnou roli prostředníka po Descartově přestěhování do Holandska.⁵ Roku 1619 se Descartes připojil k vojsku Maxmiliána Bavorského v Německu. V listopadu téhož roku, když byl v Neuburgu na Dunaji, se mu prý zdály tři podle něj přímo prorocké sny, které významně ovlivnily jeho budoucí intelektuální směřování. Tyto sny ho prý

¹ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 62-63.

² RODIS-LEWIS, G. *Descartes - His Life and Thought*, s. 8-10.

³ BENEŠ, J. *René Descartes či Tomáš Akvinský?*, s. 9.

⁴ DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*, s. 8-9.

⁵ RODIS-LEWIS, G. *Descartes - His Life and Thought*, s. 24-27.

přivedly zpět k Bohu, kterého žádal, aby ho osvětlil a doprovázel ho při hledání pravdy. Přítomnost Boha je pro Descarta velice důležitá – jak uvidíme, Bůh je pro něj garantem pravdivosti, což lze nejlépe pozorovat v dílech *Rozprava o metodě* a *Meditace o první filosofii*.⁶ Podle Descartova výkladu se v něm vzbudilo nadšení z tušení možnosti nové vědy. Descartes těmto snům přičítal velký význam a byl přesvědčen o tom, že naznačují „*sestoupení ducha pravdy*“ a mají ho přivést na cestu vědy.⁷ Na jejich popud se proto rozhodl zasvětit svůj život právě vědě a filosofii.

Z Descartových poznámek z té doby je zřejmé, že ještě věřil, že v nás uložená „*semena poznání*“ (vrozené ideje) se rozvíjejí více pomocí imaginace než rozumu. Předpoklad vrozeného vědění patří k metafyzickému pozadí celé karteziánské teorie poznání. Vrozené ideje však podle Descarta nejsou v duši přítomny aktuálně, nýbrž jen potenciálně, když je intelekt schopný je vytvářet bez pomoci zkušenosti.⁸ Vrozeností idejí také Descartes chápe to, že nejsou odvoditelné z poznání samotného a samy o sobě už tvoří východisko všeho našeho poznání, a tedy ho umožňují.⁹

Po opuštění vojska v roce 1620 ho jeho rozsáhlé cesty zavedly nejprve do severního Německa a Dánska, poté do Francie a nakonec do Itálie. Následně v roce 1625 se vrátil zpět do Francie a stýkal se s okruhem vědců kolem již zmíněného Marina Mersenna, k nimž patřili filosofové, ale i matematici, kteří diskutovali o aktuálních tématech těchto věd.¹⁰ Právě Mersenne zprostředkoval Descartovi kontakt s tehdejšími vědci, filosofy, matematiky a teology, zejména po jeho odchodu do Holandska, kam se uchýlil z Francie v roce 1628, a to kvůli neklidu a nejistotám té doby, zejména náboženským válkám. V Holandsku žil na různých místech, aby si udržel osobní nezávislost a svobodnější filosofickou tvorbu, a mohl se věnovat svým filosofickým a vědeckým projektům.¹¹

2.2 Filosofické spisy

Pobyt v Holandsku Descartovi zřejmě prospíval, neboť zde napsal čtyři významné filosofické spisy, o nichž lze říci, že tvoří základní kameny novověkého racionalismu. Analýze problému poznání se budu věnovat právě v těchto čtyřech spisech (*Pravidla, Rozprava, Meditace a Principy*), kterým budou věnovány následující kapitoly.

⁶ NOVÁK, A. *Zázračná věda: filosofie René Descartesa 1618-1620*, s. 91-92.

⁷ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 64.

⁸ Tamtéž, s. 64; 85.

⁹ SOBOTKA, M., MOURAL, J. a ZNOJ, M. *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*, s. 19.

¹⁰ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 126.

¹¹ GRAYLING, A. C. *Descartes The Life and Times of a Genius*, s. 109-118.

Ve spise *Pravidla pro vedení rozumu (Regulae ad directionem ingenii)* napsaném roku 1628 se Descartes věnuje metodologickým problémům. Dílo obsahuje metodologická pravidla, příklady jejich uplatnění v matematice a vědách, ale také náčrt jeho teorie poznání a mnoho metafyzických odkazů. Rozvinul zde také metodu, která měla tvořit základ k univerzální vědě. *Pravidla* také zřejmě obsahovaly náčrty z minulých let.¹² Tento spis vydává Descartes až v roce 1701.¹³

Dalším spisem je *Rozprava o metodě (Discours de la Méthode)* vydaný roku 1637. Spis je dělený do šesti částí. Descartes v něm mluví i o spise *Le Monde ou Traité de la Lumière*, ve kterém jsou shrnuty výsledky jeho přírodovědeckého zkoumání. Jelikož zde hovoří mimo jiné o pohybu Země kolem Slunce, po odsouzení Galilea se rozhodl tento spis nevydat. Descartes si uvědomoval stále jasněji, že metafyziku nelze podřídít matematické metodě. K tomuto spisu se také někdy připojují spisy *Géométrie*, *Dioptrique* a *Météores*, jelikož Descartes plánoval použít *Rozpravu* jako úvod těmto svým výzkumům.¹⁴

Zatímco *Rozprava* podává jen náčrt kartesiánské metafyziky, *Meditace o první filosofii (Meditationes de Prima Philosophia)* nabízí její systematický výklad. Dílo je rozšířeno o námitky známých teologů a filosofů a následně autorovy odpovědi, které se zde objevily díky Mersennovi, prostřednictvím něhož Descartes *Meditace* rozeslal vybraným učencům.¹⁵ Descartes dílo vydal v roce 1641 bez předchozího oficiálního schválení, které si přál.¹⁶ *Meditace* věnoval teologické fakultě pařížské univerzity, ovšem ne proto, aby se vyhnul osočování od církve, ale protože si sám myslel, že tímto spisem a v něm obsaženými myšlenkami prokáže náboženství službu. I přes to byl však tento spis nakonec zakázaný a čelil četným polemikám ze strany teologů.¹⁷

V *Meditacích* podal Descartes metafyzický základ filosoficko-vědeckého systému, který dále rozpracoval ve spisu *Principy filosofie (Principia Philosophiae)* vydaném v roce 1644. V tomto spisu pojednává o filosofii přírody, kosmologii a fyzice.¹⁸ Ke spisu se také často připojují dopisy, které Descartes psal vzdělané

¹² RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 65-66.

¹³ CORETH, E., SCHÖNDORF, H. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 30.

¹⁴ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 68-69.

¹⁵ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 89.

¹⁶ RÖD, W. *Novověká filosofie. I*, s. 69-71.

¹⁷ STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*, s. 239.

¹⁸ CORETH, E., SCHÖNDORF, H. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 31.

princezně Alžbětě Falcké. Tento spis chtěl Descartes původně prosadit jako univerzitní učebnici, což se mu opět nepodařilo.¹⁹

Roku 1649 přijal Descartes pozvání od švédské královny Kristiny, od níž si sliboval materiální podporu svých výzkumů. Navrhl pro ni plán *Assemblée de savants*, ale jeho smrt mu neumožnila jeho uskutečnění.²⁰ Na počátku roku 1650 totiž onemocněl zápallem plic a 11. února zemřel.²¹

Descartes zastává „kartesiánskou metafyziku“, v níž jde hlavně o problém poznání, jímž se budu ve své práci zabývat. Pro Descarta sloužila metafyzika jako výchozí rámec, uvnitř něhož měl být vysvětlen charakter poznání skutečnosti, a zároveň jako prostředek ke kompenzaci nedostatků základů přírodních věd. Obecně lze říci, že Descartes byl ovlivněn prvky augustinismu a scholastických směrů, které převzal od svých učitelů v La Fleche. V jeho karteziánské metafyzice pak nacházíme vliv aristotelské ontologie. Descarta však nemůžeme chápat jako pokračovatele scholastiky hlavně proto, že jeho vztah teorie a praxe ve filosofii je určen způsobem, který je scholastice cizí. Lze také předpokládat, že byl ovlivněn Baconem, jehož následuje v ideálu vědoucího člověka jako pána a vládce přírody, zároveň se ale distancuje od jeho induktivní teorie poznání. Na rozdíl od Bacona měl také Descartes pozitivní vztah k soudobé matematice a matematické přírodovědě.²²

Descartes je dnes považován za otce moderní filosofie. Menší shoda však panuje v názoru na to, co je myšleno onou modernitou.²³ Zabýval se hlavně epistemologií, přírodní filosofií, matematikou a geometrií.²⁴ Matematikou je ovlivněno i celé jeho filosofické dílo a je zakladatelem analytické geometrie, která byla kontrastem k syntetické geometrii Řeků. Analytickou metodu ve formě racionální dedukce považuje za výhodnější než syntetickou i ve svém filosofickém bádání.²⁵

¹⁹ DESCARTES, R. *Principy filosofie*, s. 5.

²⁰ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 31.

²¹ CORETH, E., SCHÖNDORF, H. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 31.

²² RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 72-73.

²³ SMITH, S. B., *An Exemplary Life: The Case of René Descartes*, s. 571.

²⁴ GRAYLING, A. C. *Descartes The Life and Times of a Genius*, s. 237-244.

²⁵ MOORMAN, J. R. *The Influence of Mathematics on the Philosophy of Descartes*, s. 303.

3. PRAVIDLA PRO VEDENÍ ROZUMU (Regulae ad directionem ingenii)

V nedokončeném spisu *Pravidla pro vedení rozumu* se Descartes věnuje metodologickým problémům. Rozvíjí zde metodu, která měla tvořit základ univerzální vědy. Původně měl být spis rozdělen do tří částí, přičemž každá část měla obsahovat 12 pravidel, k tomu ale nikdy nedošlo.²⁶ Kromě metodologických pravidel, pomocí nichž chtěl dojít k nejvyššímu poznání a jejich uplatnění v matematice, obsahuje spis také prvotní náčrt Descartovy teorie poznání a řadu metafyzických odkazů.²⁷ Ve spisu je celkem 21 pravidel, ale pro naše účely postačí vyložit jen několik vybraných, které úzce souvisí s problémem poznání.

Z tohoto spisu je zřejmé, že pro Descarta je důležitý požadavek posledního zdůvodnění, díky kterému lze z vědy vyloučit všechny pouze pravděpodobné věty. Nauku o poznání zde Descartes zakládá na předpokladu, že poznání, a to i čistě rozumové, je vždy nějakým druhem zobrazování. V první části tohoto spisu, jíž se budu věnovat, bylo autorovým cílem oddělit jednoduché přirozenosti, které lze nahlédnout intuitivně, a následně z nich pomocí dedukce skládat přirozenosti složené. Descartes také tvrdí, že jednoduché přirozenosti, tj. poznání, pochybnost, vůle aj., chápeme nezávisle na tělesných idejích.²⁸ Poznávat můžeme podle Descarta jen ty věci, které můžeme uchopit jistě a evidentně. Musíme také přijmout, že k tomu potřebujeme řádnou metodu.²⁹

3.1 Správné zkoumání věd

Prvním pravidlem chce Descartes docílit toho, aby se vědecká činnost soustředila k obecnému cíli, ne jen k jeho částem, což se podle něj často děje. To totiž způsobuje, že opomíjíme věci, které jsou pro naše poznání jiných věcí nezbytné. „*Cílem bádání má být vedení rozumu k vynášení pevných a pravdivých soudů o všem, co se mu naskytne.*“³⁰ Při zkoumání věd pak musíme všechny zkoumat v souvislostech s ostatními, protože jsou navzájem propojeny. Jelikož byl Descartes ovlivněn racionalistickou koncepcí vědy, chápal vědu jako systém vět nevyžadujících důkaz, jež

²⁶ GRAYLING, A. C. *The Life and Times of a Genius*, s. 107.

²⁷ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 65-66.

²⁸ Tamtéž, s. 82-85.

²⁹ GRAYLING, A. C. *The Life and Times of a Genius*, s. 107.

³⁰ DESCARTES, R. *Pravidla pro vedení rozumu*, s. 9.

se nazývají zásady (tzv. axiomy), nebo vět odvozených z těchto zásad (tzv. teorémy). Tato koncepce se vyznačuje právě oním předpokladem, že všechny vědní disciplíny jsou součástí jedné všezahrnující vědy, z jejíchž principů se dají odvodit zásady pro dílčí vědy. Za tuto všezahrnující vědu považuje Descartes metafyziku.³¹ Nemáme také zapomínat na růst „přirozeného světla rozumu“, neboť poznávání jako poznávání duchem, je podle něj činností rozumu. Toto pravidlo lze chápat jako stanovení úlohy probírané v celém spise, ale i jako předvídání jejího řešení. Descartes zde předkládá svou představu o správném, ale také nesprávném způsobu poznání.³²

V prvním pravidle mluví Descartes také o „zdravé mysli“, jež je podle něj neprávem přehlížena. „*Téměř nikdo nepřemýšlí o zdravé mysli čili universální moudrosti, o níž zde jde. Vše ostatní se má přece oceňovat nikoli samo o sobě, nýbrž z toho hlediska, že k té moudrosti něčím přispívá.*“³³ Tato zdravá mysl je stav, kdy je lidský duch ovládnut pouze rozumem. V tomto stavu pak člověk dochází k poznání jistému a evidentnímu, jímž si je sám zcela jistý, mimo tento stav pak dospěje nanejvýš k domněnkám. Pro poznání uskutečňované prostřednictvím lidského ducha vedeného pouze rozumem je charakteristická jistota a evidence.³⁴

Ve druhém pravidle Descartes říká: „*Je vhodné zabývat se toliko těmi předměty, o nichž je náš rozum zjevně schopen získat jisté a nepochybné poznání.*“³⁵ Požaduje tedy, aby při vědeckém zkoumání byly opomíjeny všechny jen pravděpodobné poznatky, to znamená, že se nemáme zabírat těmi, které jsou pro nás těžko pochopitelné. Naopak máme zkoumat jen ty poznatky, které jsou dokonale poznány a o kterých nelze pochybovat. Descartes zde také uvádí, že k poznání věcí dospíváme dvěma způsoby, a to pomocí empirické zkušenosti a pomocí racionální dedukce. Za správný způsob však považuje jedině racionální dedukci, tedy „čisté vyvozování“, neboť při poznávání jen pomocí empirické zkušenosti se často dopouštíme chyb. Zkušenost sama o sobě je výsledkem působení věci na člověka. Dedukce se sice člověk může vzdát, pokud neví, jak ji provést, avšak nikdy ji nemůže provést chybně. Ten, kdo usiluje o poznání, si musí být jistý i východiskem svého dedukování.³⁶ „*U daných předmětů máme zkoumat nikoli to, co si ostatní myslí nebo čeho se sami dohadujeme,*

³¹ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 80-82.

³² ZIKA, R. *René Descartes: metafyzika lidského dobra*, s. 13.

³³ DESCARTES, R. *Pravidla pro vedení rozumu*, s. 9.

³⁴ ZIKA, R. *René Descartes: metafyzika lidského dobra*, s. 20-22.

³⁵ DESCARTES, R. *Pravidla pro vedení rozumu*, s. 13.

³⁶ ZIKA, R. *René Descartes: metafyzika lidského dobra*, s. 23-25.

nýbrž to, co jsme schopni jasně a zřejmě nahlédnout nebo s jistotou vyvodit, jinak se vědění nedobereme.“³⁷

3.2 Intuice a dedukce

Descartes připouští pouze dva myšlenkové úkony, pomocí nichž jsme schopni dojít k jistému a bezchybnému poznání věcí, jimiž jsou intuice a dedukce. Intuicí chápe Descartes „*nepochybné chápání čisté a pozorné mysli, které se rodí jedině ze světla rozumu a je jistější než sama dedukce, protože je jednodušší*“.³⁸ Intuice slouží podle něj k poznání prvních principů, zatímco pomocí dedukce lze dospět k poznání vzdálených, vyvozených závěrů. Intuice jako taková je zdrojem jednoduchých poznatků, které se stávají východiskem pro dedukci.³⁹ Více způsobů nemáme podle Descarta při poznávání věcí připustit. K vědě tedy může náležet jen to, co je poznáváno zcela jasně a nepochybnitelně, což jsou právě soudy vynášené pomocí intuice, nebo z těchto odvozené dedukcí. Složené věty se podle něj mají analyzovat tak, aby byla zřejmá jejich logická závislost na intuitivně viditelných principech. Intuici samotnou nelze řídit metodicky, dochází k ní tehdy, když se podaří redukce složených vět na dostačující jednoduché pomocí metodických pravidel nebo logicko-matematického citu.⁴⁰

V *Pravidlech* Descartes přijímá metodu matematiky a chce se od intuitivně evidentního vědění dopracovat k vědění složitějšímu. Říká, že: „*K nalézání pravdy věcí je nutná metoda.*“⁴¹ Metodou zde Descartes chápe nějaká snadná a jistá pravidla, pomocí nichž dospějeme k pravdivému poznání všeho, co budeme schopni pojmut. Ukazuje nám také, jakým způsobem užívat intuici a jakým způsobem nacházet dedukci. Při poznávání věcí chce Descartes postupovat od nejjednodušších věcí a dále postupovat až po jejich důkladném prozkoumání. Descartes v tomto pravidle formuluje metodická pravidla, o jejichž nutnosti zde mluví se zřetelem k universální matematice, která měla velký význam pro jeho duchovní vývoj. Předměty této univerzální matematiky se měly stát řád a míra.⁴²

Pro poznání v oboru věd, ve kterých je evidence srovnatelná s evidencí matematickou (vzhledem do jednoduchých přirozeností), platí, že se pochopení týká nejprve jednoduchých přirozeností a následně těch, které jsou z nich složené. Pojem

³⁷ DESCARTES, R. *Pravidla pro vedení rozumu*, s. 21.

³⁸ Tamtéž, s. 23.

³⁹ ZIKA, R. *René Descartes: metafyzika lidského dobra*, s. 27.

⁴⁰ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 81-83.

⁴¹ DESCARTES, R. *Pravidla pro vedení rozumu*, s. 29.

⁴² RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 81.

„jednoduchá přirozenost“ se v dalších dílech již neobjevuje, Descartes se však tohoto pojmu úplně nevzdal, nýbrž ho omezil pouze na dvě přirozenosti (viz *Meditace o první filosofii* „Shrnutí následujících šesti meditací“), tj. přirozenost materiální a rozlehlá (*natura corporea*); a konečné nebo nekonečné vědomí (*natura intellectualis*).⁴³ Descartes zde také požaduje rozlišení věci, jež rozdělujeme do oněch řetězců, na absolutní a relativní. Jako absolutní chápe to, co obsahuje čistou a jednoduchou podstatu a je nezávislé a označuje to za nejjednodušší. Oproti tomu relativním chápe to, co je závislé, složené, obsahující nějaké vztahy, to, co se dá nějakým způsobem vztáhnout k absolutnímu.⁴⁴

3.3 Analytická metoda

Páté pravidlo podrobněji specifikuje postup analytické metody: „*Celá metoda spočívá v uspořádání a rozvržení toho, na co se má ostří mysli zaměřit, abychom našli nějakou pravdu. Tuto metodu dodržíme důsledně tehdy, jestliže zahalené a nejasné výroky postupně převedeme na nejjednodušší a pak se pokusíme od nich postupovat týmiž kroky k poznání všech ostatních.*“⁴⁵ Descartes jej vzápětí doplňuje dalším pravidlem pro jeho upřesnění. „*Abychom mohli odlišit nejjednodušší věci od spleťtých a sledovat je po pořádku, je třeba v každém řetězci, jímž jsme odvodili nějaké pravdy přímo z jiných, pozorovat, co je v něm nejjednodušší a jakým způsobem se od toho všechno ostatní vzdaluje, ať už více, méně, nebo stejně.*“⁴⁶ Vše, co hodláme poznávat, bychom tedy měli rozdělit na jakési řetězce podle toho, nakolik se dají jedny poznávat z druhých. Začínat se má, jak je již z předešlého pravidla známo, od nejjednoduššího a nic se nesmí opomenout. Za nejjednodušší v každém řetězci považuje Descartes ty podstaty, které lze pozorovat samy o sobě, ne v závislosti na jiných, ostatní se z nich pak odvozují. Není to však pouhé uspořádání na základě klasifikace, to totiž neumožňuje žádné vysvětlení, nýbrž uspořádání podle souvislosti přirozeností.⁴⁷

Tato pravidla Descartes později doplňuje pravidlem devátým, které zní: „*Ostří rozumu je třeba cele zaměřit na věci nejmenší a nejsnadnější a zdržovat se u nich dostatečně dlouho, dokud nepřivykneme vidět pravdu zřetelně a jasně.*“⁴⁸ Descartes tak dále rozvíjí způsob, kterým je možné dospět k intuici, jež je východiskem dedukce.

⁴³ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 83-84.

⁴⁴ NOVÁK, A. *Zázračná věda: filosofie René Descartesa 1618-1620*, s. 353-354.

⁴⁵ DESCARTES, R. *Pravidla pro vedení rozumu*, s. 43.

⁴⁶ Tamtéž, s. 45.

⁴⁷ ZIKA, R. *René Descartes: metafyzika lidského dobra*, s. 36.

⁴⁸ DESCARTES, R. *Pravidla pro vedení rozumu*, s. 77.

Poznávající se nemá nechat překvapit a zastavit rozmanitostí toho, co na něj bezprostředně působí. Dále musí svou pozornost zaměřit na to, co je jednoduché a snadné, to pak může dále sloužit k dedukci. Vědění se podle Descarta vyvozuje ze snadných a obvyklých věcí.⁴⁹ Stejně jako v devátém pravidle, tak i v pravidle desátém, chce Descartes zesílit bystrost rozlišovací schopnosti rozumu a metoda má sloužit k zesílení lidského poznání.⁵⁰ „*Má-li rozum nabyt bystrosti, musíme jej cvičit tím, že budeme zkoumat a hledat to, co už jiní našli, a metodicky probírat i některé nejprostší lidské dovednosti, nejvíce však ty, které ukazují řád, nebo jej předpokládají.*“⁵¹ Je tedy důležité se s metodou sžít a opakovaně se v ní cvičit, pak totiž snadněji rozlíšíme pravdivé od nepravdivého.⁵²

„*Abychom dosáhli úplnosti vědění, musíme všechno, co se dotýká našeho záměru, vcelku i jednotlivé projít plynulým a nikde nepřerušným pohybem myšlení, a to vše shrnout pomocí dostatečného a uspořádaného výčtu.*“⁵³ Jak je zmíněno v sedmém pravidle, pro zapamatování si všech prošlých poznatků je musíme procházet v plynulém pohybu představivosti, pomocí které pozorujeme jednotlivosti a současně přidáváme další poznatky, dokud nepojmeme celý řetězec jako celek. K dosažení úplnosti vědění je také potřeba výčtu a indukce, bez toho totiž o daném problému není možné vynést jistý soud. Tento výčet musí být dostatečný a uspořádaný, musí být řízený, vedený metodou a pořadí věcí podléhajícím výčtu může být různé. Tento výčet nám má sloužit hlavně k tomu, abychom viděli vzájemné spojení poznávaných věcí v něm. K procházení poznávaného plynulým pohybem myšlení využíváme podle Descarta paměť a představivost (imaginaci), nikoli rozum. Pokud bychom i přes metodicky správný výčet a dodržení důsledného postupu zkoumanou věc nepoznali, můžeme si být podle Descarta jistí, že tato věc je lidským způsobem nepoznatelná, nebo dokonce není reálná. Metoda nás má chránit před chybováním a právě před zkoumáním nesprávné věci, tedy před zbytečnou prací. Na konci tohoto pravidla také Descartes hovoří o tom, že nezáleží na pořadí při používání pátého, šestého a sedmého pravidla, protože všechna stejným dílem přispívají k dokonalosti metody.⁵⁴

V osmém pravidle přidává požadavek vyhnout se „zbytečné práci“ při poznávání výčtu věcí, tedy nesnažit se zkoumat to, co i přes dodržení pravidel nepoznáváme jistě

⁴⁹ ZIKA, R. *René Descartes: metafyzika lidského dobra*, s. 36.

⁵⁰ NOVÁK, A. *Zázračná věda: filosofie René Descartesa 1618-1620*, s. 406-410.

⁵¹ DESCARTES, R. *Pravidla pro vedení rozumu*, s. 83.

⁵² NOVÁK, A. *Zázračná věda: filosofie René Descartesa 1618-1620*, s. 409-412

⁵³ DESCARTES, R. *Pravidla pro vedení rozumu*, s. 55.

⁵⁴ NOVÁK, A. *Zázračná věda: filosofie René Descartesa 1618-1620*, s. 376-396.

a rozlišeně.⁵⁵ „Vyskytne-li se v řadě zkoumaných věcí něco, co náš intelekt není s to dostatečně dobře nahlédnout, je třeba se u toho zastavit, nepokračovat ve zkoumání následujících věcí a vyhnout se tak zbytečné práci.“⁵⁶

3.4 Shrnutí metodického poznání

„Konečně je třeba využívat veškeré podpůrné prostředky intelektu, představivost, smyslové vnímání a paměť, a to za účelem jak zřetelného pozorování jednoduchých výroků, tak správného srovnávání zkoumaných věcí s již poznanými, aby také mohly být poznány, tak konečně nalézání takových věcí, které je třeba navzájem porovnat tak, aby nebyla opomenuta žádná stránka lidské pile.“⁵⁷ V tomto pravidle, po předešlém obširném vysvětlení jednoduchých věcí a přirozeností, shrnuje Descartes ještě jednou doposud dosažené metodické poznání.

Descartes rozčleňuje mohutnosti mysli na rozum (*intellectus*), představování (*imaginatio*), smysly (*sensus*) a paměť (*memoria*).⁵⁸ Toto pravidlo předběžně nastiňuje důsledky naplnění Descartova požadavku po bytí člověka jako rozumové bytosti, která je schopná vynášet pevné a jisté soudy o všem, co se jí naskytne a podle toho se orientovat, což formuloval již v prvním a druhém pravidle.⁵⁹

Ve spisu *Pravidla pro vedení rozumu* Descartes tedy představuje metodu, pomocí které má člověk k pravdě. Je tedy třeba zkoumat jen věci, které se nám jeví jasně a nezpochybnitelně, ty pak musíme uspořádat do řetězců pomocí indukce a projít je tak, abychom neopomněli nic podstatného. Důležité je také redukovat složité věci na jednodušší a začínat vždy tím nejjednodušším. Pro Descarta jsou přípustné jen dva způsoby poznání, a to intuice a dedukce. Všechny poznatky musíme následně projít plynulým pohybem myšlení a vše shrnout do dostatečného výčtu, což nám dopomůže k nahlédnutí souvislostí mezi zkoumanými věcmi. I když se jedná o dobré rady, které přináší řadu zajímavých poznatků, jsou jen stěží neomylným návodem pro nalezení pravdy, což chtěl Descartes původně dokázat. Takováto metoda je totiž velmi obecná a je omezená i při teoretickém užívání.⁶⁰

⁵⁵ Tamtéž, s. 398-405.

⁵⁶ DESCARTES, R. *Pravidla pro vedení rozumu*, s. 63.

⁵⁷ Tamtéž, s. 95.

⁵⁸ CORETH, E., SCHÖNDORF, H. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 32.

⁵⁹ ZIKA, R. *René Descartes: metafyzika lidského dobra*, s. 39-40.

⁶⁰ GRAYLING, A. C. *The Life and Times of a Genius*, s. 107-108.

4. ROZPRAVA O METODĚ (*Discours de la méthode*)

Spis *Rozprava o metodě* je rozdělen do šesti částí. Descartes zde nastínil metodu, která se stala počátkem zajištění spolehlivého a užitečného poznání. Stejně jako ve spise *Pravidla pro vedení rozumu* i v tomto spise požaduje, aby byly přijímány jen takové věty, které jsou evidentní, nebo z evidentních odvozené. Kromě této metody se zde vyskytuje i téma provizorní morálky, jejíž zásady Descartes formuluje s podmínkou, že později provede její revizi, jenže k velkým změnám v jeho nové morálce již nedošlo.⁶¹ Tento spis byl původně napsán jako předmluva spisů o optice (*La dioptrique*), nebeských jevech (*Les météores*) a analytické geometrii (*La géométrie*).⁶² Descartes vydal tento spis nejprve anonymně a mezi učenici vyvolal rozruch.⁶³ Stejně jako v *Pravidlech* i zde chce docílit uvádění zkoumaných objektů do určitého metodického a systematického pořádku.⁶⁴ V páté a šesté části spisu Descartes zmiňuje nevydaný spis *Le Monde ou Traité de la Lumière*, který se rozhodl nevydat na základě odsouzení Galilea. Zastával zde totiž nauku o pohybu Země kolem Slunce a nemohl ji popřít, aniž by ohrozil celou svou koncepci, a tak se raději rozhodl stáhnout jeho zveřejnění. Aby se vyhnul konfliktu s tehdejšími vzdělanci, rozhodl se tyto souvislosti popsat v ideálním, uměle vytvořeném světě.⁶⁵

4.1 Oproštění se od autority

Část první nese název *Úvahy, týkající se věd*. Tato část *Rozpravy* je, stejně jako dvě další části, poměrně autobiografická a subjektivní. Descartes zde nechce učit nějaké metodě, nýbrž ukázat, jakou cestou vedl svůj rozum on sám, a jíž postupně rozšiřoval své znalosti. Descartes v ní popisuje, jak se osvobodil od autority jiných lidí a došel k myšlence sebe-vedení.⁶⁶ Při studiích očekával, že se jimi dobere k jasné znalosti věcí užitečných pro život, což se ale nestalo. To i proto, že filosofie a humanitní vědy, jimž se věnoval, jsou podle něj oborem plným rozporů a pochybností.⁶⁷ Každý člověk má podle Descarta tzv. zdravý smysl (*bon sens*), který nám pomáhá rozlišit pravdivé od klamného a správně uvažovat. Tento zdravý smysl, který nazývá také přirozeným

⁶¹ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 69-76.

⁶² SMITH, S. B. *An Exemplary Life: The Case of René Descartes*, s. 573.

⁶³ KOYRÉ, A. *Rozhovory nad Descartem*, s. 16.

⁶⁴ CORETH, E., SCHÖNDORF, H. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 30-32.

⁶⁵ RODIS-LEWIS, G. *Descartes - His Life and Thought*, s. 74.

⁶⁶ GRAYLING, A. C. *Descartes - The Life and Times of a Genius*, s. 161.

⁶⁷ ZIKA, R. *René Descartes: metafyzika lidského dobra*, s. 98-99.

světlem rozumu (*la lumière naturelle*), je všem lidem dán ve stejné míře a je jedinou rozhodovací instancí při poznání a zároveň jednání.⁶⁸ Rozlišnost našich názorů tedy podle něj nepochází z různé intenzity tohoto smyslu, nýbrž z vedení našeho myšlení různými cestami, hlavní totiž je tento smysl správně používat. Zdravý smysl, respektive rozum, je také to jediné, co nás odlišuje od zvířat. Descartes hovoří i o vlivu, který na něj měla matematika, která ho okouzila pro svou jistotu a zřejmost závěrů. Ani tradiční logika totiž podle něj k rozšíření našeho poznání nijak nepřispívá.⁶⁹ Po nemilých zkušenostech při studiu se Descartes vydal cestou vlastního studia a zkoumání všech věcí a oprostil se od unáhleného přijímání pravdivosti věcí, které poznal pouze ze zvyku nebo příkladu. „*A tak jsem se ponenáhlu osvobodil od mnohých omylů, jež mohou zatemňovat přirozené světlo našeho ducha a učinit nás méně schopnými řídit se rozumem.*“⁷⁰

4.2 Pravidla Descartovy metody

Následující část nese název *Základní pravidla metody*. V úvodu této části Descartes pronáší úvahu, ve které vyzdvihuje dokonalost děl, která jsou vytvořena jednotlivcem oproti těm, které vytvoří více jedinců. „*Je téměř nemožno, aby naše úsudky byly tak čisté a tak pevné, jaké by byly bývaly, kdybychom byli užívali plně svého rozumu od okamžiku svého zrození a kdybychom byli vždy bývali vedeni jen jím.*“⁷¹ Descartes se rozhodl zavrhnout všechny nauky, které až dosud přijal, a přijmout zcela jiné, nebo tytéž, avšak přezkoumané pomocí rozumu. To se ovšem nemá týkat osob, které se pokládají za obratnější, než jsou, protože ty by nedokázaly najít správnou cestu, i kdyby staré nauky odložily, a také se netýká těch, kteří jsou obdařeni skromností a přiznají si, že nejsou schopni rozeznat pravdivé od klamného.

Každý by se měl snažit zlepšit jen své vlastní myšlenky a své vědění vystavět pouze na vlastním myšlenkovém základě. Descartes zde tedy sděluje úvahy o reformě věd. Tato reforma vyžaduje přiměřenou metodu, kterou je potřeba navrhnout podle vzoru metody matematiky.⁷² Onu metodu tvoří čtyři pravidla, která autor nastiňuje v této části. A dá se říci, že právě ty tvoří jádro spisu *Pravidla pro vedení rozumu*.⁷³

⁶⁸ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 91.

⁶⁹ CORETH, E., SCHÖNDORF, H. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 31.

⁷⁰ DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*, s. 12.

⁷¹ Tamtéž, s. 14.

⁷² RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 69.

⁷³ CORETH, E., SCHÖNDORF, H. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 33.

Prvním pravidlem je *pravidlo evidence*. Za pravdivé při zkoumání může být platné jen to, co poznáváme s jistotou a evidencí. Takové poznání podle Descarta musí být jasné a rozlišené (*clare et distincte*). Vše, co může vzbuzovat pochybnost má být ze zkoumání vyloučeno a jako spolehlivý poznatek může být přijato jen to, co je nahlíženo prostřednictvím rozumové intuice, což jsou např. jednoduché matematické věty.⁷⁴ „První bylo, nepřijímat nikdy žádnou věc za pravdivou, již bych s evidencí jako pravdivou nebyl poznal“.⁷⁵

Druhým pravidlem je *pravidlo analýzy*, které říká, že každý řešený problém musí být rozložen na menší části.⁷⁶ „Druhé, rozdělit každou z otázek, jež bych prozkoumával, na tolik částí, jak je jen možno a žádoucí, aby byly lépe rozřešeny.“⁷⁷

Třetím v pořadí je *pravidlo systematické syntézy*. Descartes v něm říká, že každé zkoumání musí začít s nejjednoduššími a nejsnadněji poznatelnými věcmi, od nichž je třeba postupně pokračovat ke složitějším věcem.⁷⁸ „Třetí, vyvozovat v náležitém pořadí své myšlenky, počínaje předměty nejjednoduššími a nejsnáze poznatelnými, stoupaje povlovně jakoby se stupně na stupeň až k znalosti nejsložitějších.“⁷⁹

Posledním, čtvrtým pravidlem je *pravidlo úplnosti*. Abychom mohli dosáhnout celistvého vědění, je potřeba úplnost prvků, a proto musíme stále provádět výčty a obecná shrnutí, abychom s jistotou věděli, že jsme nic neopominuli.⁸⁰ „A poslední, činit všude tak úplné výčty a tak obecné přehledy, abych byl bezpečen, že jsem nic neopomenul.“⁸¹

V těchto pravidlech lze rozpoznat dva kroky metody: reduktivní a konstruktivní. Ve fázi *reduktivní* se zkoumání musí orientovat na věci zcela jednoduché, evidentní a bezprostředně pochopitelné. Následně ve fázi *konstruktivní* se musí postupovat od jednoduchých věcí ke složitějším a přitom zohledňovat již dosažené výsledky.⁸² Při používání této metody navíc podle Descarta používáme rozum a cvičíme ducha v rozpoznávání předměty zkoumání jasně a zřetelně.⁸³

⁷⁴ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 91.

⁷⁵ DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*, s. 17.

⁷⁶ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 91.

⁷⁷ DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*, s. 17.

⁷⁸ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 91.

⁷⁹ DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*, s. 17.

⁸⁰ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 91.

⁸¹ DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*, s. 17.

⁸² ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 91.

⁸³ DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*, s. 19.

4.3 Provizorní morálka

Abychom mohli správně používat Descartem navrhnou metodou, musíme nejprve vědět, jak se máme chovat my sami, potřebujeme tedy pravidla pro vedení vlastního života. Proto se Descartes ve třetí části, kterou nazývá *Několik pravidel morálky, vyvozených z metody*, chce zabývat již zmíněnou provizorní morálkou. Protože zavrhl dosavadní nauky, musí přijmout nějakou jinou, alespoň dočasně. Tudíž si vytvořil onu provizorní morálku, která se skládá ze tří (nebo čtyř) zásad. Tato morálka má však platit jen přechodně, poté ji má nahradit morálka nová.⁸⁴

První zásada požaduje přizpůsobení se mravům a zákonům, které jsou platné v daném prostředí, včetně náboženských zvyků. Tam, kde realizace této zásady není možná, je zapotřebí se řídit názory, jež zastávají nejrozumnější lidé v okolí, projevené hlavně samotnými skutky.⁸⁵ „*Neboť ježto mé vlastní názory od té chvíle pro mne nic neplatily, protože jsem je všechny chtěl podrobit zkoušce, byl jsem ubezpečen, že učiním nejlépe, budu-li následovat názorů rozumnějších lidí.*“⁸⁶

Druhá zásada pak říká, že je třeba postupovat s odhodlaností u riskantních rozhodnutí, jež nelze odkládat a držet se přitom toho, jež jsme udělali, dokud nemáme k dispozici dostatek informací, jež nás donutí toto rozhodnutí změnit.⁸⁷ „*Ježto tedy konání našeho života nestrpí mnohdy odkladu, je nepochybnou pravdou, že když není v naší moci poznat názory nejsprávnější, máme se přidržovat názorů nejpravděpodobnějších.*“⁸⁸ I ten, kdo jde cestou chybnou, najde časem „cestu z lesa“, pokud se bude dál držet stejného směru, zatímco ten, kdo bude směr svého bádání neustále měnit, bude pořád jen bloudit.⁸⁹

„*Mou třetí zásadou bylo, abych se snažil přemáhat spíše sebe než osud a měnit spíše své touhy než pořádek světa; a vůbec abych pevně věřil, že nic není úplně v naší moci než naše myšlenky, takže když jsme jednali, jak nejlépe jsme mysleli, ve věcech, jež jsou mimo nás, vše pro nás bezúspěšné je pro nás také naprosto nemožné.*“⁹⁰ V této zásadě Descartes doporučuje podrobit se okolnostem, jež nemůžeme změnit, aniž by to pro nás mělo kvietistické důsledky. Jelikož ale nechce dosáhnout úplné odevzdanosti, máme tyto okolnosti přijímat jen v situacích, kdy pokusy o změnu daných podmínek

⁸⁴ CORETH, E., SCHÖNDORF, H. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 34.

⁸⁵ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 74.

⁸⁶ DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*, s. 20.

⁸⁷ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 74.

⁸⁸ DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*, s. 21.

⁸⁹ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 75.

⁹⁰ DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*, s. 21-22.

byly vždy odsouzeny k neúspěchu.⁹¹ Toto omezení sebe sama lze ospravedlnit, protože slouží jako prostředek k dospívání k úplnému poznání.⁹²

Poslední zásadou, kterou Descartes nadřazuje třem předešlým, je požadavek rozvíjení rozumu a přezkoumávání veškerých názorů, pomocí vlastní soudnosti s cílem získání opravdového dosažitelného dobra.⁹³ Descartes zde ještě poznamenává, že se vydal cestou pěstování rozumu a poznávání pravdy pomocí metody, jež dříve nastínil a ujistil se, že pomocí této metody je schopen najít pravdu i o tom, co se jiným nedařilo. „*A jako při bourání starého obydlí uchovávají se zpravidla jen trosky pro stavbu novou, tak opustiv všechny své názory, jež jsem pokládal za mylné, činil jsem různá pozorování a získával četné zkušenosti, s jejichž pomocí jsem si pak osvojil názory jistější.*“⁹⁴

Tato pravidla má člověk dodržovat v situaci, kde se nemůže vykázat žádným jistým poznáním. Nejedná se tedy o obsahovou morálku, nýbrž o čistě formální morálku, která podává metodická pravidla, pro tuto situaci.⁹⁵

4.4 Nástin Descartovy metafyziky

V další části nesoucí název *Důkazy o jsoucnosti Boha a lidské duše, neboli základy metafyziky* se Descartes vyrovnává s nejdůležitějšími otázkami metafyziky. Poprvé zde také prosazuje požadavek, aby se za pomoci překonání metodické pochybnosti, jež je typická pro Descartovu metafyziku, stanovily základní principy. Rozvinutí zde nastíněné metafyziky Descartes následně provádí ve spise *Meditace o první filosofii*.⁹⁶ „*Již dávno jsem pozoroval, že pokud jde o mravy, je někdy nutno držet se názorů, jež pokládáme za velmi nejisté, tak, jako by byly nepochybné.*“⁹⁷

Descartes se rozhodl hledat nějakou *jistou* zásadu filosofie. Odvrátil se od všeho, čemu doposud věřil a uvědomil si, že klamat ho mohou hlavně jeho smysly a zároveň že je těžko schopen rozlišit sen od bdění. „*Avšak ihned potom jsem si uvědomil, že i když jsem chtěl myslit, že vše je klamné, je nezbytně nutno, abych já, který tak myslím, existoval.*“⁹⁸ Jako jedinou jistotu tedy poznal jen to, že když o těchto věcech přemýšlí, tedy myslí, musí nutně také existovat. Descartova slavná formulace „myslím, tedy

⁹¹ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 75.

⁹² CORETH, E., SCHÖNDORF, H. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 36.

⁹³ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 75.

⁹⁴ DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*, s. 24.

⁹⁵ CORETH, E., SCHÖNDORF, H. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 36.

⁹⁶ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 70.

⁹⁷ DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*, s. 26.

⁹⁸ Tamtéž.

jsem“ se objevuje i v jeho dalších spisech, tj. v *Meditacích o první filosofii* a *Principech filosofie*, i když v *Meditacích* se objevuje v jiném znění.⁹⁹ Jelikož tuto pravdu považuje Descartes za skepsi nepodléhající, chce ji přijmout jako onu první zásadu filosofie. Sám sebe označuje jako substanci, jejíž přirozeností je myšlení a sama o sobě nezávisí na žádné hmotné věci, je tedy také odlišná od těla. Také zde Descartes požaduje, aby za pravdivé byly považovány pouze takové věci, které poznáváme jako jasné a zřetelné. Jediný problém tedy může nastat jen ve správném rozeznání těchto věcí.¹⁰⁰

Jelikož o něčem musí pochybovat, tudíž to neví s jistotou, poznává Descartes, že jeho bytost není dokonalá. Musí tedy nutně existovat bytost dokonalejší podstaty, od níž má schopnost myslit na něco dokonalejšího, než je on sám, a od které má onu ideu dokonalejší bytosti, tedy ideu Boha. „A k tomu jsem připojil, že – znaje některé dokonalosti, jichž sám nemám – nejsem jedinou bytostí, která existuje, nýbrž že musí být jiná, dokonalejší bytost, na níž závisím a od níž jsem obdržel vše, co mám.“¹⁰¹ V ideji Boha je již zahrnuta jeho existence. Descartes tedy ví, že pokud myslí, musí sám existovat, a také ví, že existuje Bůh. Pro mnohé je poznání Boha těžké, ale lze to, když pozvednou svého ducha a nebudou věci vnímat spíše pomocí představivosti a smyslů, nýbrž snažit se ho poznat pomocí rozumu.¹⁰²

Důkaz existence dokonalého Boha zde Descartes předkládá zejména proto, že chce tímto důkazem garantovat pravidlo, že to, co vnímáme jasně a zřetelně, je nutně pravdivé. „Z čehož vyplývá, že naše ideje nebo poznatky, jsou reálnými věcmi a vycházejíce od Boha, ve všem, v čem jsou jasné a zřetelné, nemohou po této stránce nebýt pravdivé.“¹⁰³ Descartes tvrdí, že klamnost nebo nedokonalost nepochází od Boha, protože ten je dokonalý, chyba je tedy na naší straně, a to když nesprávně rozlišujeme věci, tzn., když je nepoznáváme jasně a zřetelně. Ne všechny naše myšlenky jsou pravdivé, protože my sami nejsme zcela dokonalí. To platí dokonce i o rozdílu snů a bdění.¹⁰⁴ „Neboť konečně, necht' spíme anebo bdíme, nikdy se nemáme dát přesvědčit ničím jiným než evidencí svého rozumu.“¹⁰⁵ Descartes zde tedy ještě jednou zdůrazňuje to, že člověk se má držet výhradně svého rozumu, nikoli představivosti nebo smyslů.¹⁰⁶

⁹⁹ CORETH, E., SCHÖNDORF, H. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 34.

¹⁰⁰ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 96-101.

¹⁰¹ DESCARTES, W. *Rozprava o metodě*, s. 28.

¹⁰² Tamtéž, s. 28-29.

¹⁰³ Tamtéž, s. 30.

¹⁰⁴ RODIS-LEWIS, G. *Descartes - His Life and Thought*, s. 103.

¹⁰⁵ DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*, s. 30.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 30-31.

4.5 Poznání je moc

Pátou část *Rozpravy* nazval Descartes *Řád otázek přírodních*. Právě zde hovoří o již zmíněném nevydaném spise *Le Monde ou Traité de la Lumière*, který se kvůli odsouzení Galilea rozhodl nevydat.¹⁰⁷ Předkládá zde nárys své nauky o přírodě, o člověku a obhájení svého mechanistického pojetí lidského srdce a krevního oběhu.¹⁰⁸ „*A konečně nejpozoruhodnější z toho všeho je vznikání živočišných duchů, jež jsou jakoby velmi jemný dech nebo spíše jakoby velice čistý a živý plamen, který, stoupaje neustále přehojnou měrou ze srdce do mozku, postupuje odtud nervy do svalů a dává pohyb všem údům.*“¹⁰⁹ Rozlišuje zde také dva jediné způsoby, jak se lidé liší od zvířat: používáním řeči (sdělováním vlastních myšlenek) a používáním rozumu.¹¹⁰ Popisuje, že během poznávání dalších věcí a pravd za použití jím navrhnuté metody narazil na onen řád přírody, jež podle něj navrhl sám Bůh. Popisuje zde také přírodní zákony. „*Potom jsem popsal rozumnou duši a ukázal jsem, že nemůže být nikterak odvozována z možností hmoty jako ostatní věci, o nichž jsem mluvil, nýbrž že musí být zvlášť stvořena; a že nestačí, aby byla vložena do lidského těla, jako je postaven kormidelník do své lodi, nemá-li jen snad pohybovat jeho údy, nýbrž že je zapotřebí, aby byla k němu připojena a s ním sloučena úže, má-li mít kromě toho pocitu a žádosti, podobné našim, a tak tvořit skutečného člověka.*“¹¹¹ Podle Descarta je duše zcela nezávislá na těle a nepodléhá také tělesné smrti, je tedy nesmrtelná.

Poslední šestá část *Rozprav* nese název *Věci žádoucí pro pokrok v přírodním bádání*. Na jejím začátku se Descartes znovu vyjadřuje o nevydaném spise a o zavržených autorech. Hovoří zde také o tom, že o metodě původně psát nechtěl, avšak když dospěl k poznání jistých věcí i v oboru fyziky a podobných, rozhodl se ji sepsat. „*Měl jsem za to, že je nesmím skrývat, nechci-li se značně provinit proti zákonu, zavazujícímu nás přispívat, pokud v nás nějaké dobro je, k obecnému dobru všech lidí.*“¹¹² Touto praktickou metodou chtěl nahradit dosud vyučovanou spekulativní filosofii. „*Mohli bychom všeho toho použít stejným způsobem ke všem účelům, pro něž se to hodí, a stát se tak jakoby pány a vlastníky přírody.*“¹¹³ Být „pánem a vlastníkem

¹⁰⁷ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 68.

¹⁰⁸ CORETH, E., SCHÖNDORF, H. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 34.

¹⁰⁹ DESCARTES, R. *Rozprava o metodě: Discours de la méthode*, s. 39-40.

¹¹⁰ CORETH, E., SCHÖNDORF, H. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 34.

¹¹¹ DESCARTES, R. *Rozprava o metodě: Discours de la méthode*. s. 42.

¹¹² Tamtéž, s. 45.

¹¹³ Tamtéž, s. 45.

přírody“ je výhodné pro lidské poznání, bytí člověka a pro vhodnou aktivitu ducha.¹¹⁴ Podle Descarta je důležité využívat zkušenosti tím více, čím jsme pokročilejší ve znalostech. Je třeba nejprve používat ty, které se našim smyslům vnucují. Descartes postupuje od hledání všeobecných principů toho, co je na světě stvořeném Bohem, přičemž tyto principy odvozuje z „jistých zárodků pravd“. Dále zkoumá nejjednodušší následky, které je z těchto principů možné vyvodit – jelikož jsou tyto věci nejjednodušší, jsou podle Descarta nejsnáze poznatelné. Dříve, než člověk začne používat metodu, měl by se tedy podle Descarta snažit postupovat pomocí smyslů. Je také přesvědčený, že je pomocí tohoto postupu schopen poznat a vysvětlit vše, co se naskytne jeho smyslům.¹¹⁵

Descartes zde předkládá důvody ve prospěch, ale i neprospěch zveřejnění svých myšlenek. I přes argumenty proti zveřejnění nechce nic skrývat, ale zároveň nemůže sám poznat naprosto vše, protože je omezen délkou života. Vyzývá tedy k pokračování ve svém bádání, protože prostřednictvím spojení vědění více lidí se dojde k širšímu vědění.¹¹⁶ Přeje si, aby byl tento spis vydán až po jeho smrti, jelikož věci zde popisované nejsou v souladu s tehdejší dobou. Na konci tohoto spisu také hovoří o svých myšlenkách a jejich prospěchu pro další generace.¹¹⁷

Ve spisu *Rozprava o metodě* tedy – jak název napovídá – předkládá Descartes metodu skládající se z pravidla evidence, analýzy a systematické syntézy, které má sloužit ke spolehlivému poznání. Zabývá se zde také provizorní morálkou, již chtěl původně nahradit morálkou novou. V tomto spisu také nastiňuje základy své metafyziky, které dále rozvine v dalším spisu *Meditace o první filosofii* a dále i v *Principech filosofie*. A nakonec se také zabývá svou přírodní filosofií, přírodním řádem a také lidskou anatomií. Tento spis je také značně autobiografický a je možné z něj mnohé zjistit o Descartových cestách a jeho životě.

¹¹⁴ ZIKA, R. *René Descartes: metafyzika lidského dobra*, s. 120.

¹¹⁵ DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*, s. 45-47.

¹¹⁶ CORETH, E., SCHÖNDORF, H. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 34.

¹¹⁷ DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*, s. 48-54.

5. MEDITACE O PRVNÍ FILOSOFII (Meditationes de prima philosophia)

Ve spisu *Meditace o první filosofii* Descartes předkládá metafyzický základ filosoficko-vědeckého systému. Domníval se, že metafyzické poznání má vyšší stupeň jistoty než poznání matematické, zřejmě proto, že se má naplňovat bez pomoci obrazotvornosti.¹¹⁸ Descartes si zde za hlavní cíl svého zkoumání stanovuje nalézt pevný, stálý a hlavně nezpochybnitelný základ věd a poznání: „*Archimédes nežádal nic než pevný bod, aby pohnul z místa celou zemi; a kdybych našel třeba jen něco úplně maličkého, co by bylo jisté a neotřesitelné, bylo by také možno doufat v něco velkého.*“¹¹⁹ Descartes si také pokládá hlavní otázku: „*Co může být poznáno s jistotou?*“, na kterou pak pomocí zvolené strategie, tedy postupným pochybováním o všem, o čem lze pochybovat, chce nalézt nezpochybnitelnou a jistou odpověď.¹²⁰

5.1 Metodická skepse

V první meditaci si Descartes nejprve určuje metodu, prostřednictvím níž chce nalézt onen neotřesitelný základ poznání: „*Pokud bych si přál stanovit ve vědách něco pevného a stálého, je třeba jednou za život vše zbořit a započít nanovo od prvních základů.*“¹²¹ Touto metodou je pro něj metodická pochybnost. Jejím použitím se Descartes vyrovnává se skeptickými výhradami proti spolehlivosti vnímání a souzení při hledání spolehlivých základů vědění, které byly předloženy nejprve v antice a následně znovu přijaty v 16. a 17. století. Pomocí této metody chtěl formulovat první princip jako skepsi nepodléhající větu. I přes to, že metodická pochybnost není naprosto univerzální, protože jí není podrobena úplně vše, např. některé předpoklady našeho poznání, nevzniká zde žádný rozpor, protože ony nezpochybňované předpoklady našeho poznání si nenárokují objektivní platnost.¹²²

Metodická pochybnost by měla být pozitivní cestou k poznání a měla by eliminovat vše, co nás odvádí od skutečného poznání, tedy všeho, co není poznáváno jasně a rozlišeně.¹²³ Descartes chce prostřednictvím metodické pochybnosti odmítnout

¹¹⁸ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 85.

¹¹⁹ DESCARTES, R. *Meditace o první filosofii*, s. 37.

¹²⁰ GRAYLING, A. C. *Descartes: The Life and Times of a Genius*, s. 66.

¹²¹ DESCARTES, R. *Meditace o první filosofii*, s. 29.

¹²² RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 91-93.

¹²³ SOBŮTKOVÁ, A. *Filosofické dílo René Descarta*, s. 112.

vše, u čeho najde i sebemenší důvod k pochybnosti, ale sám uznává, že kdyby procházel každou jednotlivost, byl by to nekonečný úkol, a proto se chce vrhnout rovnou na principy, „*jelikož podkopáním základů se samo zhroutí vše, co je na nich vybudováno*“.¹²⁴ Je tedy potřeba zpochybnit vše, co jsme doposud považovali za jisté.

V následujícím textu lze rozpoznat celkem tři takové principy, na nichž stojí naše poznání, totiž smyslové vnímání, vnější svět a matematické pravdy. Spolehlivost prvního principu, tedy smyslového vnímání, Descartes zpochybňuje kvůli existenci smyslových klamů.¹²⁵ Píše: „*Postřehl jsem ale, že smysly občas klamou – a je tedy rozvázně nikdy nedůvěřovat bezvýhradně těm, kdo nás jednou podvedli.*“¹²⁶ Tímto však není zasáhnuta jak objektivní existence vnějšího světa, tak neempirické vědění, jako je logika nebo matematika.

Druhý krok proto zpochybňuje jistotu víry ve vnější svět, a to na základě někdy problémového odlišení snu od skutečnosti. Descartes tvrdí: „*Bdění nikdy nelze žádnými jistými známkami odlišit od snu, a právě toto ohromení mi téměř potvrzuje názor, že sním.*“¹²⁷ Tento krok je ovšem rozsáhlejší než předchozí, protože je v něm zpochybňována rovněž existence materiálních předmětů, ne jen některé jejich vlastnosti. Avšak obory jako je geometrie, aritmetika a podobné stále podle Descarta obsahují něco jistého a nepochybného, protože se zabývají jen nejjednoduššími a nejjobecnějšími věcmi.¹²⁸ Natolik zřetelné pravdy podle něj nemohou být podezírány z nepravdivosti: „*Neboť ať už bdím či spím, dvě a tři je dohromady pět a čtverec nemá více stran než čtyři.*“¹²⁹

Descartes se však nezastavuje ani před touto zřejmou jistotou a nepochybností matematických výroků, čímž přistupuje k nejradiálnějšimu kroku své metodické pochybnosti, když hypoteticky odmítne předpoklad nejlepšího Boha, který by garantoval pravdu matematických výroků. Naopak se pokusí předpokládat, že existuje „*jakýsi zlotřilý démon, nesmírně mocný a lstivý, který vynaložil všechnu svou píli, aby mne mýlil*“.¹³⁰ Vznesením hypotézy tohoto zlotřilého démona (*genius malignus*)

¹²⁴ DESCARTES, R. *Meditace o první filosofii*, s. 29.

¹²⁵ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 92.

¹²⁶ DESCARTES, R. *Meditace o první filosofii*, s. 31.

¹²⁷ Tamtéž, s. 31.

¹²⁸ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 92.

¹²⁹ DESCARTES, R. *Meditace o první filosofii*, s. 29-37.

¹³⁰ Tamtéž, s. 35.

je zpochybněno vše, existence materiálního světa, existence vlastního těla i všechny matematické pravdy.¹³¹

5.2 Princip cogito

Ve druhé meditaci chce Descartes pokračovat v odstraňování všeho, co umožňuje sebemenší pochybnost. Samotná metodická pochybnost však neslouží pouze ke zpochybnění všeho vědění, nýbrž je v důsledku cestou s pozitivním východiskem: vede k nalezení něčeho absolutně nezpochybnitelného.¹³² Descartes zpočátku dochází k názoru, že nic není jisté a nezpochybnitelné, protože již vše popřel: „*Předpokládám tudíž, že vše, co vidím, je nepravdivé; věřím, že nikdy neexistovalo nic z toho, co reprezentuje prořhaná paměť; nemám vůbec žádné smysly; tělo, tvar, rozlehlost, pohyb a místo jsou chiméry.*“¹³³ Po tomto výčtu dospívá ke zdánlivé rezignaci, neboť vyřkne předběžný závěr, že jedinou jistotou je, že „*nic jisté není*“.¹³⁴

Vzápětí si však položí rozhodující otázku – „*Jsem tedy alespoň já něco?*“¹³⁵ –, která ho nasměruje k pozitivnímu východisku z oné všeobsáhlé pochybnosti a zdánlivé nejistoty. I když Descartes popřel, že má smysly a tělo, i když sám sebe přesvědčil, že na světě vůbec nic není, i když předpokládá, že ho neustále klame zlotřilý démon, přesto si všimá: „*Bezpochyby jsem tudíž také já, když mne klame.*“¹³⁶ Díky tomu pak dochází k závěru, v němž zároveň nachází východisko z radikální pochybnosti, totiž že nutně pravdivá výpověď zní: „*Já jsem, já existuji.*“¹³⁷ Tato výpověď je nutně pravdivá právě tehdy, když je pronesena nebo jen myšlena, a proto se stává oním archimédovským bodem poznání.

Descartes dále vysvětluje, že jediné myšlení od sebe nemůže oddělit, naopak smyslové vnímání nebo tělo je možné označit za pouhý přelud. Výpověď „já jsem, já existuji“ je pravdivá právě po dobu, kdy myslím, a sem tedy věci myslící: „*A co to tedy jsem? Věc myslící. Co to je? Inu, věc pochybující, chápající, tvrdící, popírající, chtějící, nechtějící, něco si představující a smyslově vnímající.*“¹³⁸ Historikové filosofie označují onu jistotu, že pokud myslím, tak jsem, jako „princip cogito“, neboť jde o

¹³¹ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 92.

¹³² Tamtéž, s. 92.

¹³³ DESCARTES, R. *Meditace o první filosofii*, s. 39.

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Tamtéž, s. 43.

princip, který poskytuje nejvyšší metafyzickou jistotu, na níž chce Descartes vystavět veškeré další poznání tak, že z dále vyvozuje poznatky o charakteru myslícího Já, o Bohu, o matematickém poznání i o charakteru okolního světa.¹³⁹ Tento poznatek považuje Descartes za jasný a rozlišený.

Aby naše mysl mohla vnímat svou přirozenost co nejrozlišeněji, je důležité ji odvrátit od představivosti, protože nic, co je možné uchopit pomocí představivosti, nepatří k znalosti sebe sama. Descartes také předkládá příklad rozdílu mezi smyslovým vnímáním, představivostí a vnímáním myslí na vosku. Ten je jiný v tuhém stavu a jiný, když se roztaví, i přes to ho pořád vnímáme jako vosk. Nevnímáme ho však zrakem či hmatem, ale prohlížíme si ho myslí, i když i ta je náchylná k chybám. „*Když je mi teď známo, že i sama tělesa se vlastně nevnímají smysly nebo schopností představovat si, ale výhradně chápavostí, a že se nevnímají na základě toho, že se jich dotýkáme nebo je vidíme, ale pouze na základě toho, že je chápeme, se vši opatrností poznávám, že nic nemohu vnímat snáze či zřejměji než svou mysl.*“¹⁴⁰

Na tom je jasně patrný prioritní význam myslí či chápavosti v Descartově metafyzice, z níž vychází Descartovo dualistické pojetí vztahu myslí a těla, tedy substanciální rozlišení mezi myslí jako nehmotnou a nerozprostraněnou substancí myslící (*substantia cogitans*) a tělesnou, materiální, rozlehlou a nemyslicí substancí (*substantia extensa*). Jelikož tyto dvě substance pojímá jako po všech stránkách oddělené a svébytné entity, hovoříme o tzv. substančním dualismu. Atributy, kterými jsou ony substance charakterizovány, nejsou navzájem slučitelné. Substance je podle Descarta věcí nepotřebující ke své existenci jiné věci.¹⁴¹ Někteří autoři však namítají, že není možné, aby Descartes zastával pozici substančního dualismu, protože ve skutečnosti rozlišuje substance tři: mysl (*substantia cogitans*) a tělo (*substantia corporea*), jež jsou substancemi stvořenými a konečnými; a substancí Boha, jež je nekonečná. V duchu scholastické metafyziky používá Descartes pro substance myslí a těla také výrazy věc myslící (*res cogitans*) a věc rozlehlá (*res extensa*).¹⁴²

5.3 Kritérium pravdivosti

Ve třetí meditaci se Descartes zabývá důkazy oné nekonečné substance, tedy substance Boha. Předkládá dva důkazy jeho existence: kauzální a ontologický. Kauzální důkaz

¹³⁹ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 93.

¹⁴⁰ DESCARTES, R. *Meditace o první filosofii*, s. 37-51.

¹⁴¹ POLÁK, M. *Filosofie myslí*, s. 40-41.

¹⁴² ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 95.

je důkazem aposteriorním – jelikož je mezi mými idejemi idea Boha, musí tedy na základě principu kauzality mít nějakou příčinu, tedy existujícího Boha. Ontologický důkaz je apriorní – pojem Bůh je definován jako nekonečná a hlavně dokonalá bytost, k jejíž dokonalosti patří právě samotná existence.¹⁴³ „*Jménem Bůh chápu jakousi nekonečnou, nezávislou, nanejvýš chápající, nanejvýš mocnou substanci, která stvořila jak mě, tak cokoli jiného, co existuje- pokud něco jiného existuje.*“¹⁴⁴

Právě Boha totiž Descartes považuje za jediného garanta pravdivosti toho, že co poznáváme jasně a rozlišeně (*clare et distinctae*), musí být nutně pravdivé. „*Pročež mi nyní připadá, že mohu stanovit všeobecné pravidlo, že pravdivé je vše, co vnímám velmi jasně a rozlišeně.*“¹⁴⁵ To, že vidíme něco *jasně*, znamená, že to vidíme aktuálně vědomě v mysli; to, že vidíme něco *rozlišeně*, pak znamená, že to dokážeme odlišit od ostatního a vymezovat to.¹⁴⁶ Podle Descarta je nám idea Boha vrozená, protože sami sebe poznáváme jako bytost konečnou a nedokonalou, a tuto ideu odlišuje od pojmů vytvořených na základě pozorování nebo na základě myšlení.¹⁴⁷ „*Není přece nic divného, že do mne Bůh tuto ideu vložil, když mne tvořil, aby byla vtištěna jako umělcova značka jeho dílu.*“¹⁴⁸

Ve čtvrté meditaci se Descartes zabývá lidským chybováním, respektive pravdivostí jeho poznávání. Bůh nás nemůže klamat, protože by to byla známka jeho nedokonalosti, slabosti a špatnosti. Abychom jednali správně, musíme se striktně držet toho, co poznáváme jako jasné a rozlišené. To ale neznamená, že nemůžeme chybovat vůbec, naše chyby závisejí na naší schopnosti poznávat a zároveň na naší svobodné vůli, svobodě rozhodování. Božská milost a přirozené poznání svobodu podporují a rozšiřují. I když můžeme být svobodní, nikdy nebudeme nevyhranění.

Příčinou našich omylů tedy není síla chtít, ani síla chápat. Chybujeme, když necháme naši vůli obsáhnout i věci, kterým nerozumíme. Descartes poukazuje na rozpor mezi vlastní racionalitou jako omezenou a vůlí jako neomezenou. Člověk totiž nechce uznat svou konečnost a omezenost a snaží se překonávat své hranice.¹⁴⁹ „*Odkud se tedy rodí mé chyby? Inu jen z toho, že když vůle sahá dál než chápavost, nedržím ji v týchž omezeních, ale dopřávám jí takovou rozlehlost, aby se týkala i toho, co nechápu, a ježto*

¹⁴³ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 94.

¹⁴⁴ DESCARTES, R. *Meditace o první filosofii*, s. 65-67.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 53.

¹⁴⁶ POLÁK, M. *Filosofie mysli*, s. 43.

¹⁴⁷ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 103.

¹⁴⁸ DESCARTES, R. *Meditace o první filosofii*, s. 75.

¹⁴⁹ ZIKA, R. *René Descartes: metafyzika lidského dobra*, s. 87-88.

je vzhledem k tomu nevyhraněná, snadno se odchýlí od pravdivého a dobrého, a tak se mylím i hřeším.“¹⁵⁰ Pokud věc nevnímáme dost jasně a rozlišeně, je podle Descarta lepší nevnášet o ní žádné soudy. Abychom nechybovali, je důležité zdržet se soudů o tom, čemu nerozumíme a držet se pravdy.¹⁵¹

V páté meditaci Descartes rozvíjí ontologický důkaz Boží existence, který vyvozuje z jeho definice jako nekonečně dokonalé bytosti, k jejíž dokonalosti náleží i existence, kterou od něj nelze oddělit. Je třeba nejprve zkoumat *ideje* těchto věcí a zjistit, které vnímáme jako rozlišené a které jako smíšené. Descartes nachází bezpočet idejí, které sice nemusí nutně existovat ve vnějším světě, ale mají své pravdivé a neměnné přirozenosti, nějakou esenci čili formu, která nezávisí na jeho mysli a nemusí pocházet ze smyslů. Pokud ideu takové věci máme ve své mysli, vnímáme ji jasně a rozlišeně, znamená to, že je pravdivá. Jistota a pravdivost našeho vědění závisí podle Descarta jen na poznání pravého Boha.¹⁵² „*A tak bezpečně vím, že jistota a pravda všeho vědění závisí výhradně na poznání pravého Boha, takže než jsem ho poznal, nemohl jsem o žádné jiné věci nic vědět dokonale.*“¹⁵³

V Descartově argumentaci Boha jako garanta pravdivosti poznávání lze nalézt problém, který se dnes označuje jako „karteziánský kruh“. Důkazy, že Bůh je pravdomluvný, provedl Descartes proto, aby zajistil všeobecnou a objektivní platnost našich jasných a rozlišených poznatků. Ovšem v těchto důkazech je již obsažen předpoklad platnosti jasného a rozlišeného poznání, které se teprve mají zaručit důkazem Boží existence. Spolehlivost jasných a rozlišených poznatků se tedy potvrzuje důkazy Boží existence, avšak tyto důkazy zároveň spočívají na oněch poznatcích.¹⁵⁴

5.4 Člověk jako poznávající jsoucn

V šesté meditaci Descartes předkládá důkaz své „kogitační“, tedy myslící, přirozenosti. „*A když tudíž vím, že existuji, a přitom nepozoruji, že by k mé přirozenosti či esenci patřilo cokoli jiného než to, že jsem věc myslící, činím už jen z toho správně závěr, že má esence spočívá jen v tom, že jsem věc myslící.*“¹⁵⁵ Je-li člověk stvořen Bohem jako poznávající a poznává-li sebe sama jako věc myslící, což popisuje jako to jediné, co

¹⁵⁰ DESCARTES, R. *Meditace o první filosofii*, s. 85.

¹⁵¹ ZIKA, R. *René Descartes: metafyzika lidského dobra*, s. 88.

¹⁵² DESCARTES, R. *Meditace o první filosofii*, s. 91-101.

¹⁵³ Tamtéž, s. 101.

¹⁵⁴ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 95.

¹⁵⁵ DESCARTES, R. *Meditace o první filosofii*, s. 111.

patří k jeho esenci, musí nutně být, respektive existovat. Hlavní rozdíl při vnímání materiálních věcí spatřuje Descartes mezi *představováním* si a čistým *chápaním*.¹⁵⁶ Představovat si může například trojúhelník a stejně tak ho i chápat, ale tisíciúhelník lze jen chápat, těžko si ho už ale představit. „*A zjevně tu pozoruji, že představování si vyžaduje jakési zvláštní zaostření mého ducha, které při chápání nepotřebuji, a toto nové zaostřování jasně ukazuje rozdíl mezi představováním si a čistým chápaním.*“¹⁵⁷ Descartes zde také předkládá argument pro poznávání materiálních věcí, ve kterém říká, že pokud ho Bůh stvořil jako poznávající jsoucno a má od něj dán sklon věřit v existenci materiálních věcí, jejichž esenci je schopen poznat, musí tyto věci nutně existovat.¹⁵⁸

Stejně jako ve druhé meditaci, i v šesté řeší Descartes tzv. psychofyzický problém, který vyplývá z jeho substančního dualismu. Mysl je podle něj spojena jen sama se sebou, zatímco schopnost představovat si je spojena s tělem. Tedy vnímal od sebe různá tělesa, od nichž pocházely ideje, které měl v sobě. V chápavosti také podle Descarta nemůže být žádná idea, která dříve nebyla ve smyslech, protože smysly používal dříve, než rozum a ideje vnímané pomocí smyslů byly živější než ty, které si představoval.¹⁵⁹ Jelikož Descartes zastával mechanicismus, byla podle něj tělesná substance složena z několika druhů částic a lidské tělo popisuje jako dobře postavený stroj. Kromě myslících subjektů a těles v jeho světě nic neexistovalo.

I přes to, že tělesná a myslící substance jsou podle něj nezávislé, musí na sebe působit, protože např. při poranění ruky se v našem vědomí objeví odpovídající emoce a myšlenky.¹⁶⁰ „*Přirozenost také skrze tyto smyslové vjemy bolesti, hlasu, žízně atd. učí, že nepatřím ke svému tělu, jenom jako patří lodník k lodi, nýbrž že jsem s ním co nejpevněji spojen a jakoby propleten, takže se s ním skládám v jakési jedno.*“¹⁶¹ Mysl se sice reálně liší od těla, ale jsou spolu zároveň spojeny a tvoří jakési jedno a jsou spojeny pevněji, než kormidelník s lodí, což dokazuje iluzí amputovaných končetin, které viděl v nemocnicích. Člověk, který nemá ruku, si stále stěžuje na její bolest.¹⁶² Předpokladem vzájemného spojení těla a mysli ovšem oslabuje svůj postoj substančního dualismu. Za prostředníka mezi těmito substancemi považuje Descartes šišinku

¹⁵⁶ ZIKA, R. *René Descartes: metafyzika lidského dobra*, s. 90.

¹⁵⁷ DESCARTES, R. *Meditace o první filosofii*, s. 103.

¹⁵⁸ ZIKA, R. *René Descartes: metafyzika lidského dobra*, s. 90-91.

¹⁵⁹ DESCARTES, R. *Meditace o první filosofii*, s. 105-107.

¹⁶⁰ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 95-97.

¹⁶¹ DESCARTES, R. *Meditace o první filosofii*, s. 113.

¹⁶² RODIS-LEWIS, G. *Descartes - His Life and Thought*, s. 130-132.

mozkovou (epifýzu), pomocí níž podle něj mysl může ovládat tzv. hybné duchy (*spiritus animales*).¹⁶³ Nejmarkantnější rozdíl mezi myslí a tělem spatřuje Descartes v dělitelnosti, respektive nedělitelnosti. „*Velký rozdíl mezi myslí a tělem tu pozoruji především v tom, že tělo je ze své přirozenosti vždy dělitelné, zatímco mysl je naprosto nedělitelná.*“¹⁶⁴ Mysl také není ovlivňována celým tělem, nýbrž jen mozkem.¹⁶⁵

Ve spise *Meditace o první filosofii* Descartes dochází pomocí metodické pochybnosti k závěru, že musí nutně existovat především jako věc myslící, a že také věci, které vnímá jasně a rozlišeně, musí existovat. Garantem jasného a rozlišeného poznání je pro Descarta Bůh. Na začátku spisu si dává za úkol najít archimédovský bod poznání, což se mu podle něj podařilo právě oním zjištěním: „*Já jsem, já existuji.*“¹⁶⁶

¹⁶³ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 95-97.

¹⁶⁴ DESCARTES, R. *Meditace o první filosofii*, s. 121.

¹⁶⁵ POLÁK, M. *Filosofie mysli*, s. 45-46.

¹⁶⁶ DESCARTES, R. *Meditace o první filosofii*, s. 39.

6. PRINCIPY FILOSOFIE (*Principia philosophiae*)

Jelikož *Principy filosofie* tvoří Descartův filosofický a vědecký souhrn, rozhodla jsem se tak zčásti tuto kapitolu pojmout ve stejném duchu a pokusím se zde na Descartových hlavních myšlenkách ukázat vývoj Descartova myšlení a problému poznání prostřednictvím komparace s předchozími třemi spisy.

Protože *Principy* chtěl Descartes původně využít k polemizování s dobovou scholastikou, chtěl ho doplnit kritickými poznámkami k vybrané učebnici scholastické filosofie. Nakonec však od svého záměru odstoupil a věnoval se vlastním myšlenkám. Navíc chtěl *Principy* prosadit jako univerzitní učebnici, což se mu ovšem nepovedlo, protože se spis nesetkal u odborné veřejnosti s kladnou odezvou.¹⁶⁷ Právě proto, že chtěl *Principy* prosadit jako učebnici, napsal je původně latinsky, jelikož právě latina byla v té době jazykem, jímž se vyučovala filosofie.¹⁶⁸ *Principy* se skládají ze čtyř částí a každá část je rozdělena na řadu článků. V první části, která nese název *O principech lidského poznání*, a jíž se budu dále věnovat, Descartes rozebírá témata známá již ze čtvrté části *Rozpravy o metodě* a z *Meditací o první filosofii*.¹⁶⁹ V *Principech* Descartes dále pojednává o filosofii přírody, kosmologii a fyzice.¹⁷⁰ Jako první zde také zobecňuje galilejskou přírodovědu.¹⁷¹

Stejně jako v *Meditacích* i v *Principech* se Descartes zabývá metafyzickým základem filosoficko-vědeckého systému, a právě v tomto spisu rozpracovává jeho hlavní části. V předmluvě k francouzskému vydání tohoto spisu hovoří Descartes o spojení vědy a filosofie a souhrn všech věd zde přirovnává ke stromu. Kořeny tohoto stromu tvoří metafyzika, kmen pak fyzika a nakonec větve tvoří ostatní disciplíny, z nichž jmenuje medicínu, mechaniku a etiku. Metafyzika sice podle Descarta tvoří základ všech věd, ale nejdůležitější jsou disciplíny, jež tvoří větve onoho stromu, protože pomocí nich jsou podle Descarta lidé schopni naplnit cíl: stát se pány a vládci přírody. Metafyzika je tedy pro něj spíše prostředkem, než cílem, a člověk by se jí měl zabývat jen jednou za život, aby si utvořil ony spolehlivé základy poznání, ale dále už se má zabývat jen přírodní filosofii.¹⁷² Etiku, respektive systém morálky, který

¹⁶⁷ MARVAN, T., GLOMBÍČEK, P. *Předmluva: Principy filosofie*, s. 5-6.

¹⁶⁸ BENEŠ, J. *René Descartes či Tomáš Akvinský?*, s. 9.

¹⁶⁹ MARVAN, T., GLOMBÍČEK, P. *Předmluva: Principy filosofie*, s. 5-6.

¹⁷⁰ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 70.

¹⁷¹ SOBOTKA, M., MOURAL, J. a ZNOJ, M. *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela.*, s. 11.

¹⁷² ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 90-91.

předpokládá úplnou znalost ostatních věd a je konečnou úrovní moudrosti, sice nastínil již v *Rozpravě o metodě*, ale celý systém se mu nepodařilo dokončit.¹⁷³

6.1 Metodická pochybnost

Na začátku *Principů* Descartes hovoří o metodické pochybnosti, jež je potřebná k nalezení pravdivého a jistého poznání. Stejně jako v *Meditacích* a v *Rozpravě* říká, že je potřeba zapochybovat o všem, co jsme měli doposud za jisté, a to alespoň jednou za život. V *Principech* podotýká, že bude lepší brát pochybné za nepravdivé a hlavně omezit pochybnosti pouze na nazírání pravdy, protože se nemá týkat praktického života.¹⁷⁴ Tím, že Descartes navrhuje odmítnout vše, co bylo předem přijato, ukazuje, že jeho postoj není metafyzický. Metafyzika si totiž činí nárok na podřízení se řádu věcí, zatímco Descartes chce podříditi věci řádu poznání.¹⁷⁵

Pokud se věnujeme čistě hledání pravdy, musíme zkoumat, zda věci, které se jeví našim smyslům a naší představivosti, opravdu existují. Nakonec budeme pochybovat o všem, co jsme dříve považovali za jisté, hlavně proto, že existuje jakýsi Bůh, který nás mohl stvořit tak, abychom se mýlili. Na rozdíl od *Meditací* tedy Descartes v *Principech* již nehovoří „zlotřilém démonovi“. I když pochybujeme o všem, pořád nemůžeme pochybovat o tom, že existujeme my sami. „*Tedy onen poznatek: já myslím, tedy jsem, je první a nejjistější ze všeho, co se komukoli naskýtá při správném filosofickém postupu.*“¹⁷⁶ Na tomto poznatku je jasně vidět, že Descartovi se muselo zdát, že kdyby přestal myslet, přestal by existovat. Bylo by to jako by zhasl lampu.¹⁷⁷ Tento poznatek Descartes považuje za případ jasného a rozlišeného poznání, protože způsob, pomocí něhož je si vědom jeho pravdivosti, se může prohlásit za obecné kritérium pravdivosti.¹⁷⁸ V tomto závěru však podle Cottinghama Descartes používá obecné tvrzení jako potlačený předpoklad. Podle něj by závěr neměl znít „já myslím, tedy já jsem“, ale „já myslím a co je myšlení musí existovat, pak já existuji“¹⁷⁹

Je třeba zdůraznit, že v *Principech* a v *Rozpravě* formuluje Descartes princip cogito jiným způsobem než v *Meditacích*. V *Rozpravě* a v *Principech* formuluje tento princip jako „myslím, tedy jsem“, v *Meditacích* pak jako „já jsem, já existuji“.

¹⁷³ SMITH, S. B., *An Exemplary Life: The Case of René Descartes*, s. 574.

¹⁷⁴ DESCARTES. *Principy filosofie*, s. 13.

¹⁷⁵ SOBOTKA, M., MOURAL, J. a ZNOJ, M. *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*, s. 15.

¹⁷⁶ DESCARTES. *Principy filosofie*, s. 17.

¹⁷⁷ GLOMBÍČEK, P., KUNEŠ, J. *Cogito, ergo sum*, s. 73.

¹⁷⁸ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 93.

¹⁷⁹ COTTINGHAM, J. *The Cambridge Companion to Descartes*, s. 303.

To znamená, že v *Meditacích* je Descartes zdrženlivější.¹⁸⁰ Ve výrazu *cogito ergo sum* je vyjádřena jakási nezrušitelnost vztahu představ a jakéhosi „já“ a zároveň je v něm také obsaženo samotné kritérium pravdy obecně.¹⁸¹ Poznatky použité ve výroku „já myslím, tedy jsem“ považuje Descartes za zcela jednoduché, a proto není potřeba je dále vysvětlovat. Pojmem myšlení chápe Descartes vše, co se děje v našem vědomí a my si to uvědomujeme. Tedy chápe tak nejen chápání, chtění a představování, ale také přidává smyslové vnímání.¹⁸²

Metafyzika jako první filosofie, která je shrnuta právě v *Principech*, má obhájit nárok objektivní platnosti soudů, které jsou typické pro vědecké i běžné povědomí. Řád podstaty věcí a řád myšlenek rozumu závisí na Bohu jako společném principu, a proto si oba řády odpovídají navzájem. Soudy, které nezávisí na mimorozumových představách a obsahují jen rozlišené ideje, mohou odpovídat skutečnosti. Descartes se zasloužil o předěl v dějinách filosofie svým obratem k pojetí metafyziky, i když ne zcela důsledným. Jeho metafyzika je zčásti teorií zkušenosti a zčásti speciální metafyzikou.¹⁸³

6.2 Mysl, tělo a idea Boha

Descartes v *Principech* dále hovoří o poznání přirozenosti mysli a toho, jak se odlišuje od těla. Jelikož vnímáme zřetelně, že k naší přirozenosti nenáleží nic z přirozenosti těla, musíme být tudíž od svého těla odlišní. I zde tedy Descartes rozlišuje mezi substancí myslící a substancí tělesnou, stejně tak jako v *Meditacích* a v *Rozpravě*.¹⁸⁴ „Aby se však vědělo, že naše mysl je poznávána nejen dříve a jistěji, ale dokonce zřejměji, než tělo, je třeba dále poznamenat, že něčemu nejsoucím nemohou přináležet žádné stavy, nebo kvality, což je zcela známo přirozeným světlem rozumu.“¹⁸⁵ Kdykoli pak něco poznáváme, dovádí nás to podle Descarta k poznání naší mysli samotné. V naší mysli také odhalujeme více, než kdekoli jinde. To, že někteří filosofové mají v tomto problému jiný názor, je podle Descarta dáno tím, že dostatečně nerozlišili mysl a tělo a pochopili spíše jen tělo.¹⁸⁶

¹⁸⁰ GLOMBÍČEK, P., KUNEŠ, J. *Cogito, ergo sum*, s. 73.

¹⁸¹ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 96.

¹⁸² DESCARTES. *Principy filosofie*, s. 17.

¹⁸³ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 90-91.

¹⁸⁴ POLÁK, M. *Filosofie mysli*, s. 40.

¹⁸⁵ DESCARTES. *Principy filosofie*, s. 19.

¹⁸⁶ DESCARTES. *Principy filosofie*, s. 21.

V mysli se nalézají ideje mnoha věcí a mezi nimi také idea nějakého nanejvýš dokonalého a mocného jsoucna. „*Když poznává, že k ideji nanejvýš dokonalého jsoucna náleží nutná a věčná existence, musí už jen z toho učinit závěr, že nanejvýš dokonalé jsoucno existuje.*“¹⁸⁷ Čím více objektivní dokonalosti v sobě ideje, které nacházíme ve své mysli, mají, tím dokonalejší je samotná jejich příčina. Tedy i zde, stejně tak jako v *Meditacích* a *Rozpravě*, podává Descartes důkaz Boží existence jako nějakého nanejvýš dokonalého jsoucna, a stejně tak i zde slouží Bůh jako garant jasného a rozlišeného poznání.¹⁸⁸ Idea Boha je také jediná, u které poznáváme, že k její esenci nutně patří existence, ovšem aby toto naše mysl poznala, je potřeba ji oprostít od předsudků. Bůh nás také musel nutně stvořit. „*Neboť jistě je přirozeným světlem zcela známo, že věc, která zná něco dokonalejšího než ona, není sama od sebe. Poskytla by si totiž všechny dokonalosti, jejichž ideu v sobě má. A právě tak nemůžeme ani pocházet od toho, kdo by v sobě neměl všechny ony dokonalosti, totiž od toho, kdo není Bůh.*“¹⁸⁹

Při dokazování Boží existence pomocí jeho ideje uložené v nás zároveň poznáváme, jaký je. Od poznání Boha pak dále docházíme k poznání ostatních věcí jím stvořených. Bůh je také na rozdíl od nás nekonečný. Descartes však vidí rozdíl mezi poznáváním nekonečného a neomezeného, označení nekonečné totiž podle Descarta patří jen Bohu. Boha také nepovažuje za původce a příčinu omylů.¹⁹⁰ „*Světlo přirozenosti čili Bohem nám daná poznávací schopnost se nemůže vztahovat k žádnému objektu, který by nebyl pravdivý, pokud se k němu tato schopnost vztahuje, to jest, pokud je poznáván jasně a rozlišeně.*“¹⁹¹

Výrazy jasný a rozlišený použil Descartes již v předešlých spisech, ale až v *Principech* tyto výrazy přesně nadeřinoval. Jako *jasnou* ideu chápe takovou, jejíž obsah je v našem myšlení bezprostředně zjevný a přítomný. Jako *rozlišenou* může ideu označit, pokud jsou všechny části její definice jasné ideje a je odlišná od všech ostatních pojmů.¹⁹² Pokud budeme souhlasit pouze s tím, co jasně a rozlišeně poznáme, nemůžeme se mýlit, protože Bůh nám dal schopnost poznání, jež nemůže směřovat k nepravdivému. Descartes zde ještě podotýká, že jasný poznatek je možný i bez toho, aby byl rozlišený. Např. poznatek bolesti, který lidé směšují s jakýmsi soudem o jeho přirozenosti. „*Abychom však to, co je jasné, odlišili od toho, co je temné, musíme si co*

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 23.

¹⁸⁸ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 105-106.

¹⁸⁹ DESCARTES. *Principy filosofie*, s. 29.

¹⁹⁰ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 93-94.

¹⁹¹ DESCARTES. *Principy filosofie*, s. 37.

¹⁹² RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 100.

nejpečlivěji povšimnout toho, že bolest, barva apod., jsou opravdu jasně a rozlišeně vnímány, když jsou nahlíženy pouze jako smyslové vjemy či myšlenky.“¹⁹³ Podle Descarta tedy nemáme, to, co smyslově vnímáme, považovat za existující mimo naši mysl.

Descartes Boha nechápe jako původce chyb a omylů, když totiž chybujeme, je to spíše záležitost naší vůle než chápavosti. Naše vůle je totiž na rozdíl od poznání chápavosti neomezená a hlavně je svobodná, a my tak často soudíme i o tom, co jsme doposud nepoznali.¹⁹⁴ To ostatně Descartes říkal již v *Meditacích*. Jako hlavní příčinu našich omylů také vidí to, že naše mysl byla v dětství pevně svázána s tělem a zabývala se jen myšlenkami, které ovlivňovaly tělo. Nerozlišovala tedy mezi tím, co se děje uvnitř těla a tím, co děje mimo něj. „*V jinošství si potom nepřipomněla, že je přijala bez náležitého prozkoumání, a uznala je za zcela pravdivé a zřejmé, jako by je poznala smysly, nebo je měla přirozeně.*“¹⁹⁵ Dokud bude mysl obsahovat tato přesvědčení, může se snadno dopouštět omylů.

Všechny mody myšlení se podle Descarta dají vztáhnout ke dvěma obecným modům: „*Z nich jeden je poznání, čili úkon chápavosti; druhý pak volba neboli úkon vůle. Smyslové vnímání, představování a čisté chápání jsou totiž pouze různé mody poznávání. A stejně tak chtění, odmítání, tvrzení, popírání a pochybování jsou různé mody volby.*“¹⁹⁶ Při poznávání tedy nemáme soudit nedostatečně poznané věci, jen tak se nedopustíme chyb.¹⁹⁷

6.3 Oblast našeho poznání

To, co je v dosahu našeho poznání, jsou podle Descarta věci, stavy věcí, nebo věčné pravdy, které mimo naše myšlení nemají existenci. Jako nejobecnější věci Descartes jmenuje substance, trvání, uspořádání, počet a jiné, které se týkají rodů věcí. Rody věcí však rozlišuje jen dva: „*jeden je rod věcí intelektuálních čili myšlenkových*“,¹⁹⁸ ty náleží k mysli, respektive k substanci myslící; a „*druhý je rod věcí materiálních*“,¹⁹⁹ ty náleží k tělesu, tedy substanci rozlehlé. Existují mody, které náleží pouze k substanci myslící, např. poznání, volba atd.; a které náležejí pouze k substanci rozlehlé, např. tvar, pohyb

¹⁹³ DESCARTES. *Principy filosofie*, s. 69.

¹⁹⁴ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 95.

¹⁹⁵ DESCARTES. *Principy filosofie*, s. 77.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 39.

¹⁹⁷ ŠPELDA, D. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 94-95.

¹⁹⁸ DESCARTES. *Principy filosofie*, s. 50.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 51.

atd. Jsou ale ještě mody, které rážejí oběma najednou, např. hlad, vjem bolesti atd. Dále Descartes zmiňuje obecné poznatky, jež jsou jakési věčné pravdy. To je např. výrok: „*Ten, kdo myslí, nemůže neexistovat, dokud myslí.*“²⁰⁰ I zde Descartes, stejně jako v *Meditacích* a zčásti v *Rozpravě*, poukazuje na spojení mysli a těla jako na pevnou jednotu. Ačkoli jsou pevně spojeny, pořád jsou odlišné.

Dále hovoří o substanci jako o věci, která ke své existenci nepotřebuje jinou věc. Každá taková substance má jednu hlavní vlastnost, která určuje její přirozenost, ostatní vlastnosti jsou jen mody těchto substancí. I zde Descartes rozlišuje mezi substancí tělesnou a myslící.²⁰¹ Descartes také hovoří o pojmu obecnin: „*tyto obecniny vznikají pouze tím, že užíváme jednu a tutéž ideu k myšlení o všech jednotlivinách, které jsou si vzájemně podobné.*“²⁰² Těchto běžně uváděných obecnin je podle Descarta pět: rod, druh, druhový rozdíl, proprium a akcident. Rozlišení je podle něj trojí: reálné, modální a pomyslné.

6.4 Pravidla správného filosofování

Na konci první části *Principů* Descartes ještě přichází se shrnutím toho, jak bychom měli jednat, abychom filosofovali správně. Lze zde rozeznat některá rozvinutí a upřesněná pravidla ze spisu *Pravidla pro vedení rozumu*. I zde chce totiž Descartes dojít k nejvyššímu poznání.

Abychom poznali pravdu, musíme především, odložit předsudky, tedy nedůvěřovat žádnému dříve přijímanému názoru, dokud ho znovu neproověříme a neujistíme se o jeho pravdivosti. „*Dále pak je namístě pozorně sledovat poznatky, které v sobě máme, a soudit, že pravdivé jsou ty a pouze ty, které tímto způsobem jasně a rozlišeně poznáme.*“²⁰³ Pokud toto dodržíme, *zprv* zjistíme, že existujeme, pokud je naší přirozeností myšlení. *Zadruhé* zjistíme, že existuje Bůh, na němž závisíme. A jelikož je příčinou všech ostatních věcí, můžeme *zatřetí* poznat pravdu o ostatních věcech, když budeme uvažovat o jeho attributech. Kromě poznatků ohledně naší mysli a Boha máme *začtvrté* i poznání ohledně věčně pravdivých (matematických) výroků. A konečně *zapáté* máme poznání přirozenosti tělesné a smyslových vjemů, které nás ovlivňují. Podle Descarta máme porovnávat to, co jsme poznali během tohoto řádného zkoumání s tím, co jsme dříve mysleli, a tím dojít k obratnosti ve vytváření jasných a

²⁰⁰ Tamtéž, s. 51.

²⁰¹ POLÁK, M. *Filosofie mysli*, s. 40-41.

²⁰² DESCARTES. *Principy filosofie*, s. 59.

²⁰³ Tamtéž, s. 79-81.

rozlišených pojmů všech věcí, které lze poznat. Právě to jsou podle Descarta *hlavní principy lidského poznání*.²⁰⁴

Descartes ještě přidává poznámku o Boží autoritě. Podle něj máme vždy pamatovat na pravidlo, že tomu, co nám zjevil Bůh (víra a vrozené ideje), je třeba věřit jako nejjistějšímu. „*A jakkoli silně by se nám světlo rozumu zdálo vmucovat něco jiného jako zcela jasné a zřejmé, přece je třeba uvěřit spíše samotné autoritě Boží než našemu vlastnímu úsudku.*“²⁰⁵ Ovšem toto pravidlo neplatí u toho, o čem nás víra nic neučí. „*Člověk, který chce být filosofem, vůbec nemá pokládat za pravdivé cosi, co nikdy nenahlédl jako pravdivé, a věřit smyslům, to jest neuváženým soudům svého dětství, více než zralému rozumu.*“²⁰⁶ Mimo víru tedy máme věřit jen tomu, co jsme spolehlivě – jasně a rozlišeně – poznali.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 81.

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ Tamtéž.

7. ZÁVĚR

V závěru chci vyzdvihnout Descartovy hlavní teze, které jsem v jeho čtyřech stěžejních spisech – *Pravidla pro vedení rozumu*, *Rozprava o metodě*, *Meditace o první filosofii* a *Principy filosofie* – identifikovala a které měly zásadní význam pro nejen pro racionalistickou epistemologii a její další proponenty (Benedikta Spinozu a Gottfrieda Wilhelma Leibnize), nýbrž nadto se staly prubířským kamenem pro oponenty z tábora britských empiriků (zejména Johna Locka a Davida Huma).

Descartes se při svém snažení nalézt pravdivé a jisté poznání snaží o stanovení metody, pomocí které se k tomuto poznání lze dostat co nejsnadněji. V prvním díle *Pravidla pro vedení rozumu* také říká: „*K nalézání pravdy věcí je nutná metoda.*“²⁰⁷ V tomto spisu se metoda skládá z několika pravidel. Nejdůležitější je zde pro něj však užívání intuice a dedukce, protože jedině s jejich pomocí můžeme dojít k pravdivému poznání. Musíme se zabývat jen těmi věcmi, které se nám jeví jasně a nezpochybnitelně. Tyto věci je následně potřeba rozdělit na jakési řetězce a projít je myšlením tak, abychom nic neopomenuli. Nejprve je třeba zabývat se tím nejjednodušším. Tento Descartův pokus o stanovení metody pomocí pravidel v tomto spisu je však dosti obecný a je zde i omezení při jeho užívání.

Ve spisu *Rozprava o metodě* přichází Descartes s metodou, která by se dala popsat jako jádro pravidel z předchozího spisu. Tato metoda se skládá ze čtyř pravidel- *evidence*, *analýzy*, *systematické syntézy* a *úplnosti*. Máme tedy stejně jako v *Pravidlech* brát za pravdivé jen to, co poznáváme jasně a rozlišeně (*clare et distincte*), to následně rozdělit na menší části a začínat tím nejjednodušším. Podle posledního pravidla této metody se ještě musíme ujistit, že jsme nic neopomněli. Zároveň abychom mohli správně užívat tuto metodu, máme podle Descarta dodržovat ještě pravidla jeho provizorní morálky, kterou v tomto spisu představuje. Descartes se zde také snaží nalézt nějakou jistou zásadu filosofie, kterou se pro něj stala teze: „*myslím, tedy jsem*“. Dále předkládá důkaz existence Boha jako garanta pravdivosti jasného a zřetelného poznání. Nakonec dodává, že pro lidské poznání je výhodné stát se pánem a vlastníkem přírody. Toho chce Descartes dosáhnout pomocí již zmíněné navržené metody.

Metafyzický základ filosoficko-vědeckého systému, který Descartes nastínil v *Rozpravě*, je hlavním tématem jeho dalšího spisu *Meditace o první filosofii*. V tomto

²⁰⁷ DESCARTES, R. *Pravidla pro vedení rozumu*, s. 29.

spisu nalézá pomocí radikalizované metody hypotetické skepse, onen neotřesitelný bod poznání. Prostřednictvím metodické pochybnosti chce Descartes odmítnout vše, co jsme doposud považovali za jisté. Zpochybňuje zde tři principy, na nichž stojí naše poznání: *smyslové vnímání* kvůli existenci smyslových klamů; *víru ve vnější svět* na základě problémového rozlišení snu od skutečnosti; *matematické pravdy*, což je nejradikálnější krok, protože v něm odmítne předpoklad nejlepšího Boha, který by garantoval platnost těchto pravd, a naopak zde předpokládá existenci jakéhosi zlotřilého démona, který nás klame. I když zde vše popře, přeci dochází k závěru, že pokud ho může klamat jakýsi démon, přesto stále myslí, a pokud myslí, musí tedy nutně existovat, a sice jako věc myslící. Za neotřesitelný bod poznání, který hledal, zde označuje jistotu „*já jsem, já existuji*“. Na tomto základu Descartes staví veškeré další poznání. K tomuto ještě přidává ontologický a kauzální důkaz Boží existence, protože právě Bůh mu znovu slouží jako garant pravdivosti jasného a rozlišeného vnímání.

V posledním díle, kterým jsem se ve své práci zabývala, *Principy filosofie* Descartes shrnuje doposud dosažené poznatky z filosofie a vědy. Stejně tak jako v již zmíněných dílech *Rozprava o metodě* a *Meditace o první filosofii* i zde rozvíjí metafyzické základy filosoficko-vědeckého systému. Právě metafyziku Descartes pokládá za základ všech věd, avšak člověk by se jí měl zabývat jen jednou za život, aby si utvořil spolehlivé základy poznání, a dále se věnovat jen přírodní filosofii. I v tomto spisu požaduje využívání metodické pochybnosti. Bůh stále slouží jako garant pravdivosti jasného a rozlišeného poznání. Také zde dochází k nezpochybnitelné tezi: „*myslím, tedy jsem*“, protože i když pochybujeme o všem, nemůžeme pochybovat o vlastní existenci. V tomto spisu, stejně jako v *Rozpravě* a *Meditacích*, rozlišuje Descartes substanci myslící a substanci tělesnou, zastává totiž tzv. substanční dualismus, který však vede k tzv. psychofyzickému problému. Spojení těla a mysli tvoří sice jakousi pevnou jednotu, i tak jsou ale odlišné. Na konci *Principů* Descartes pregnantně shrnuje hlavní principy lidského poznání, jež vycházejí z důvěry v rozum spíše než ve smysly.

Descartova teorie poznání ovlivnila několik dalších filosofů. Například Benedictus de Spinoza – Descartův následovník v racionalistické teorii poznání – jako první dílo vydal knihu s názvem *René Descarta Principy filosofie*, ve kterém představil Descartovy *Principy* geometrickým způsobem. Na začátku této knihy vykládá Spinoza Descartův postup ve zkoumání věcí. „*Dříve, než přistoupíme k samotným tvrzením a jejich důkazům, zdá se vhodné napřed krátce ukázat, proč Descartes o všem pochyboval, jakým způsobem vypátral pevné základy věd a konečně kterými prostředky se osvobodil*

ode všech pochybností.“²⁰⁸ Spinoza Descartovi vytýkal hlavně jeho argumentaci kruhem v důkazech existence Boha jako kritéria pravdivosti jasného a rozlišeného poznání. Spinoza sám za objektivně pravdivé soudy považuje ty, které jsou rozlišené na základě formulovaných pojmů. Říká také, že metodou je podle něj reflexní poznání pravdivých idejí.²⁰⁹ Spinoza také řešil psychofyzický problém, ovšem již bez zatížení vzájemným působením mysli a těla.²¹⁰ Další Descartův následovník, Gottfried W. Leibniz, kritizoval hlavně Descartovu snahu zavrhnout myšlenky předešlých generací a vystavět filosofii na zcela nových základech. On sám chtěl proto dosáhnout syntézy veškerého dosavadního vědění.²¹¹

Empirik John Locke chtěl stejně jako Descartes racionalizovat praxi v širokém smyslu včetně náboženské, politické a ekonomické, avšak ostře se vymezil proti Descartovu předpokladu vrozených idejí. Ale protože Descartovy vrozené ideje byly v mysli přítomné pouze potencionálně, dalo by se říci, že Lockova kritika se na Descarta úplně nevztahuje.²¹² Další empirik, David Hume, odmítl racionalismus a jeho koncepci vědy a poznání, neboť zastával názor, že v mysli není přítomné nic jiného než smyslové percepcie, a vědomí považoval za neracionální.²¹³ Ovšem stejně jako Descartes, i Hume považoval za důležité hledat nový základ filosofie a vědy.²¹⁴

Všichni tito velcí novověcí myslitelé byli tedy silně ovlivněni Descartovými myšlenkami – ať už je kladně rozvíjeli v duchu racionalismu, nebo je z pozice empirismu kritizovali. Všem těmto myslitelům je společná typicky novověká snaha o reformu věd a vědění vůbec prostřednictvím nalezení efektivní metody, která poskytne jisté poznání.

²⁰⁸ SPINOZA, B. *René Descarta Principy Filosofie*, s. 53.

²⁰⁹ RÖD, W. *Novověká filosofie I*, s. 283.

²¹⁰ Tamtéž, s. 303.

²¹¹ ŠPELDA. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 110.

²¹² RÖD, W. *Novověká filosofie II*, s. 36-40.

²¹³ Tamtéž, s. 407.

²¹⁴ Tamtéž, s. 400.

8. SUMMARY

This bachelor thesis deals with a philosopher René Descartes and his conception of knowledge. The objective of this piece was to reflect Descartes' specific approach to questions about epistemology. I accomplished this objective with a use of analysis and interpretation of his four fundamental publications, which were written in a first half of the 17th century. Those are: *Rules for the direction of the mind*, *Discourse on the method*, *Meditations on first philosophy* and *Principles of philosophy*. I made a comparison of Descartes' methods of handling the problem of knowledge, that he poses in those four mentioned writings, with a consideration of secondary literature.

This bachelor thesis is divided into five parts. In the first part I summarise, what led Descartes to the problem of knowledge. It was his studies and lifelong travelling. Another chapters of this piece deal with individual primary writings and they contain fundamentals of Descartes' theories of knowledge. In a chapter about *Rules for the direction of the mind*, I unravel methodological rules, that Descartes introduced here. In a next chapter I write about a method, which he presents in *Discourse on the method*. A part about *Meditations on first philosophy* contains principles of Descartes' metaphysic; *methodological scepticism*, which is used for *the cogito principle* as an undoubted certainty; and also *proofs of God's existence*, because Descartes sees him as a guarantor of true knowledge called *clare et distincte*. At the end of this work I reflect Descartes' *Principles of philosophy*, where he summarized his findings until that moment on a problem of knowledge.

9. BIBLIOGRAFIE

- BENEŠ, Jaroslav. *René Descartes či Tomáš Akvinský?* 1. vyd. Praha: TRS, 1991. 122 s. Bez ISBN.
- CORETH, Emerich, SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. Přel. D. Mik. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. 310 s. ISBN 80-7182-119-5.
- COTTINGHAM, John, ed. *The Cambridge companion to Descartes*. 1. vyd. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 441 s. ISBN 0-521-36696-8.
- DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia. Meditace o první filosofii*. Přel. P. Glombíček a T. Marvan. 3. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2015. 127 s. ISBN 978-80-7298-202-8.
- DESCARTES, René. *Regulae ad directionem ingenii. Pravidla pro vedení rozumu*. Přel. V. Balík. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2000. 314 s. ISBN 80-7298-000-9.
- DESCARTES, René. *Principy filosofie. Výbor doplněný dvěma Descartovými dopisy princezně Alžbětě Falcké*. Přel. T. Marvan, P. Glombíček. 2. vyd. Praha: Filosofia, 1998. 179 s. ISBN 80-7007-120-6.
- DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*. Přel. V. Szathmáryová-Vlčková. 3. vyd. Praha: Svoboda, 1992. 67 s. ISBN 80-205-0216-5.
- GLOMBÍČEK, Petr, KUNEŠ, Jan. (ed.) *Cogito, ergo sum*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2006. 177 s. ISBN 80-7007-232-6.
- GRAYLING, Anthony C. *Descartes: The Life and Times of a Genius*. 1. vyd. New York: Walker & Company, 2006. 303 s. ISBN 0-8027-1501-X.
- KOYRÉ, Alexandre. *Rozhovory nad Descartem*. Přel. P. Horák. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006. 99 s. ISBN 80-7021-835-5.

- MARVAN, Tomáš, GLOMBÍČEK, P. Předmluva. In: Descartes, R., *Principy filosofie*. 2. vyd. Praha: Filosofia, 1998. 179 s. ISBN 80-7007-120-6
- MOORMAN, John R. The Influence of Mathematics on the Philosophy of Descartes. In: *National Mathematics Magazine*, Vol. 17, No. 7, 1943, s. 296-307.
- NOVÁK, Aleš. *Zázračná věda*. 1. vyd. Praha: Togga, 2013. 447 s. ISBN 978-80-7476-029-7.
- POLÁK, Michal. *Filosofie mysli*. 1. vyd. Praha: Triton, 2013. 260 s. ISBN 978-80-7387-742-2.
- RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie I. Od Francise Bacona po Spinozu*. Přel. J. Karásek. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2001. 383 s. ISBN 80-7298-039-4.
- RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II, Od Newtona po Rousseaua*. Přel. J. Karásek. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2004. 579 s. ISBN 80-7298-109-9.
- RODIS-LEWIS, Geneviève. *Descartes: His Life and Thought*. Transl. J. M. Todd. 1. vyd. Ithaca: Cornell University Press, 1998. 263 s. ISBN 0-8014-3372-X.
- SMITH, Steven B. An Exemplary Life: The Case of René Descartes. In: *The Review of Metaphysics*, Vol. 57, No. 3, 2004, s. 571-597.
- SOBOTKA, Milan, MOURAL, Josef, ZNOJ, Milan. *Dějiny novověké filosofie od Descarta po Hegela*. 2. vyd. Praha: Filosofia, 1994. 268 s. ISBN 80-7007-057-9.
- SOBOTKOVÁ, Alena. (ed.) *Filosofické dílo René Descartesa*. 1. vyd. Praha: Filosofia, 1998. 350 s. ISBN 80-7007-114-1.
- SPINOZA, Benedictus de. *René Descarta principy filosofie*. Přel. M. Hemelík. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2004. 241 s. ISBN 80-7007-204-0.

STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Přel. M. Petříček, P. Rezek, K. Šprunk. 8. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. 653 s. ISBN 978-80-7195-206-0.

ŠPELDA, Daniel. *Renesanční a novověká filosofie*. 1. vyd. V Plzni: Západočeská univerzita, 2009. 185 s. ISBN 978-80-7043-822-0.

ZIKA, Richard. *René Descartes: metafyzika lidského dobra*. 1. vyd., Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010. 146 s. ISBN 978-80-7308-307-6.